

על בשר ומוסר

צער בעלי חיים ביהדות

כתיבה ועריכה: הרב דוד אייגנר
הדרכה הלכתית: הרב יהודה עמיחי

סדר: שחרית
עריכת הלשון: רעיה קמינצקי
raayak@neto.net.il

©
כל הזכויות שמורות
תשע"ה

בהוצאת מכון התורה והארץ
שבי דרום
טל: 08-6847325
פקס: 08-6847055
אתר אינטרנט: www.toraland.org.il
דוא"ל: machon@toraland.org.il

מכתב ברכה "ורחמיו על כל מעשיו"

צער בעלי חיים אינו איסור מפורש בתורה, אם כי הוא עולה בברור מכמה מצוות בה. אך באמת הוא קדם לתורה. הוא בכלל דרך ארץ שקדמה לתורה. כל מי שנברא בצלם א-להים יש בו מהמידות הא-להיות שבהן ברא ה' את עולמו וביניהן "עולם חסד ייבנה". אומנם מי שנברא בצלם א-להים הוא מותר מן הבהמה ולכן מותר לו להשתמש בבעלי חיים לקידום יעדו ובמפורש נאמר "ורדו בדגת הים..." אך צלם א-להים שבו מחייב אותו גם לרחם עליהם והוא אינו רשאי להתעלל בהם ולצערם ללא צורך. כאשר אינו פועל בשם המותר שבו ולשם המותר שבו הוא משתווה לחיה ואז שוב אסור לו לנצל את בעלי החיים כי אז "מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל".

בשם רמ"מ מויטבסק, מראשוני תלמידי הבעש"ט, ועמד בראש העלייה החסידית לא"י לפני כמאתיים וחמישים שנה, מוסרים שמי שאוכל בשר פרה לשם מילוי כרסו בלבד מחליף פרה בחמור... יפה עשה מכון התורה והארץ, שעתה מציינים עשור לעקירתו (בלי התחשבות בצערן של הבריות שהשקיעו את מיטב שנות חייהם להפרכת האזור משממותיו) שהקדיש קונטרס מיוחד לנושא זה של הטיפול בבעלי חיים מנקודת מבט תורנית. וישר כוח גדול לרב אייגנר שעמל רבות לברר את ההלכות הרלבנטיות והוציא דבר מתוקן מתחת ידו.

בברכת התורה והארץ

הרב יעקב אריאל
הרב הראשי לרמת-גן

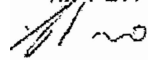
הרב דוב ליאור
 רב העיר וראש הישיבה
 קרית ארבע היא חברון ת"ו

בס"ד, ט שבט תשע"ה

מכתב ברכה

הרבא לפני חיבורו של הרב דוד איגנר בעניין צער בעלי חיים לאור ההלכה. עברתי על חלקו, במיוחד בתחום ההלכתי, ושמחתי לראות יצירה תורנית זו שבה מובאים דברי הפוסקים, החל ממקורות התלמוד עד גדולי האחרונים, והכל ערוך בטוב טעם ובסדר נכון. מבין השיטין ניכרת ההשקעה הגדולה שהשקיע הרב המחבר בחקר הנושא ועיבוד הדברים כדי שיהיו שווים לכל לומד וחוקר. יישר כוחו של הרב המחבר שזיכה את הרבים בחיבור חשוב זה. יהי רצון שיזכהו ה' להמשיך להפיץ את מעיינותיו חוצה, לזכות את הרבים ולאזהב את התורה על כלל ישראל.

החותם לכבוד התורה,

דוב ליאור

התורה והארץ (ע"ר)

מכון תורני מדעי למחקר, יישום
והסברת מצוות התלויות בארץ

בס"ד אדר תשע"ה

צער בעלי חיים

התורה התירה לנו בעלי חיים לאכילה ולכל צרכינו, אבל לא לצערם (ספר החינוך מצוה תנא). השאלה שאנו עומדים בפניה היא מהם כל צרכינו. אדם יכול להגדיר שצרכיו הם צרכים שונים ומשונים, להתענג על ציד לרוץ ולרדוף אחר בעלי חיים, ומאידך צרכי האדם יכולים להצטמצם מאד, ויכול אדם לומר שאין צורך כלל באכילת בשר, ובייחוד בימינו שיש תחליפים תעשייתיים למאכלים שונים, אם כן אין צורך כלל באכילת בעלי חיים. שאלת "הצורך" היא שאלה קשה ועליה נסוב הדין. שאלה זו יש בה פנים הלכתיות, שחז"ל הדריכו אותנו במאזני שכלם העמוק, אבל יש בה גם הסתכלות רוחנית שיונקת הרבה מנפש האדם.

שאלת צער בעלי חיים, יש לה השפעות עמוקות בכל חיינו ועתידנו, האם אנו יכולים לעשות ניסויים בבעלי חיים. מובן לכל שניסוי לצורכי רפואה הם חשובים ויש להתיר, אי אפשר לפתח תרופות ומחקרים חשובים ללא שימוש בבעלי חיים. אבל האם כל ניסוי לתכשירי הנאות, גם הם כלולים בצרכי הרפואה של האדם. התפתחות האדם ושכלול העולם עומדים על שאלה זו.

איסור צער בעלי חיים, נלמד מדברי התורה "כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו... עזוב תעזוב עמו". חז"ל למדו שיש כאן צער בעלי חיים, ולכן פריקת בעל החיים היא בחינם ללא קבלת שכר. אבל לכאורה התורה יכלה ללמד אותנו דין צער בעלי חיים, באופן סתמי, ולומר שאין לצער בעלי חיים, ולא הייתה צריכה להצמיד את הדין הזה לחמור השייך לשונא? אלא ללמדנו שצער בעלי חיים, לא עומד בפני עצמו, כערך עצמי, אלא כחלק ממערכת החיים הישראלים והאנושיים, בין אדם לחברו. היו בעולם תנועות שהקפידו מאד על צער בעלי חיים אבל צער האדם לא היווה בפניהם כל בעיה, והם עצמם היו חיות טורפות. בעינינו ראינו אותם במאת השנים האחרונות, כיצד המאזן העולמי מתהפך, כאשר הדעות מקולקלות.

שאלת צער בעלי חיים, יש בה פנים רבות, וחשוב לשמוע דעתה של תורה ולהיות מואר מדרכה של תורה, כיצד מקדמים עולם ומאידך מקפידים על צער בעלי חיים.

תודתנו נתונה לרב דוד אייגנר שליט"א שנטל על עצמו לערוך ברור מעמיק בשאלה זו, ולהביא את הדברים למבחן המציאות. החיבור הנפלא שבין הדינים המועטים שבחז"ל לחיי המעשה מקשים מאד לפתור את השאלה. ב"ה עלה בידי המחבר להגיע לחוברת שהיא מחברת בין ההלכה למעשה. בטוחני שחוברת קטנה-גדולה זו תפעל את פעולתה לשכלול עולם במלכות שדי.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ

הקדמה

סוגיות ציבוריות שונות הנוגעות לצער בעלי חיים עולות לכותרות מדי פעם, בארץ ובעולם, ופעמים רבות דומה כי בדין הציבורי נוטים להגדרות שאינן עומדות בקנה אחד עם ההלכה והשקפתה על מעמדם של בעלי החיים.

אחת הטענות שנשמעות בסוגיות אלו בדבר שאלת המוסריות של עצם השימוש בבעלי חיים, היא הטענה שיש ללמוד מאומות העולם את השקפתה המוסרית בשאלה זו.

אמנם עקרונית, ראוי ללמוד מאומות העולם עניינים מוסריים, אך ראוי שנזכור מי הביא את המוסר לעולם. בזמן שבעולם כולו היה מקובל להכניס בני אדם לזירה כדי שילחמו באריות או זה בזה, עד מוות של אחד מהם, וזו הייתה התפיסה המוסרית המקובלת, בעם ישראל דנו והגדירו שצער בעלי חיים הוא מן התורה, על כל פרטי ההלכות הנובעות מכך¹. אם כך, לאומות העולם יש הרבה מה ללמוד מהמוסר היהודי, ולא להיפך. די לנו אם ניזכר באותה 'מוסריות' לכאורה של אירופה של לפני כשבעים שנה.

את השקפת התורה על צער בעלי חיים אנו מוצאים בדבריו של רבי מנשה קליין, בשו"ת 'משנה הלכות'²:

"כי אנחנו עם ישראל זרע קודש היינו מן הראשונים מעת נתינת התורה ועוד קודם לזה שנצטוונו להזהר שלא לצער בעלי חיים וכן אנו נוהגין עד היום וכל מה שהתירה לנו התורה ודאי אין בזה משום צער בעלי חיים... שהרי התורה הקפידה שלא לצער בעלי חיים, והקב"ה הוא היודע איזה נקרא צער בעלי חיים ואסור ואיזה לא נקרא צער בעלי חיים כי הוא אשר ברא את כל ויודע תוכן כל הנבראים".

במשפט קצר ניתן לומר כי עיקר השקפתה של התורה בסוגיה זו היא לשמור על 'נקודת האיזון' שבין ההבנה כי בעלי החיים נועדו לשימוש של האדם, על כל ההשלכות לכך, לבין ההגדרה היסודית שצער בעלי חיים הוא מן התורה.

1. המשנה והתלמוד חוברו לפני כ-2,000 שנה, בזמן שבו האימפריה הרומית ותרבותה היו בשיא תפארתה.
2. ח"ד סימן רלט.

חיבורים ומאמרים רבים כבר נכתבו בעבר על סוגיה זו של צער בעלי חיים, ויש בכל תקופה לתת את הדעת לסוגיות הציבוריות העומדות על הפרק, ולהביא את נקודת המבט ההלכתית והמוסרית-תורנית, כפי שמובאת בתורה ובפסקי ההלכה במשך הדורות. ועוד, לתת כלים הן ביד הפוסק, הן ביד המחוקק והן בידי האדם מהשורה, לבחון את הסוגיות הנוגעות לנושא זה בצורה מושכלת ונכונה.

גדלתי במושב כפר הרא"ה, ובעלותנו משק חקלאי פעיל מזה כשלוש דורות. אף לפני עלייתם לארץ, שני סבי עסקו בחקלאות, בכפר בהונגריה ובהכשרה בגרמניה. מבחינות רבות אפשר לומר שגדלנו יחד עם בעלי החיים. ברור לכל שבסופו של דבר, בעלי משק חקלאי מעוניינים להרוויח ממנו ולהתפרנס בכבוד, ומשתמשים בבעלי החיים לשם כך. אך יחד עם זאת אני יכול להעיד שהדאגה לשלומם ולבריאותם של בעלי החיים שבאחריותנו מדירה שינה מעיננו, פשוטו כמשמעו, וכל חקלאי משקיע כוחות פיזיים ונפשיים כדי לדאוג שבעלי החיים שברשותו יזכו ליחס הולם.

ויש לזכור גם כי מטרתם של החקלאים בגידולם של בעלי החיים הוא ייצור מזון בריא, זול ואיכותי לכלל האוכלוסיה.

תודתי נתונה לרה"ג יעקב אריאל שליט"א על שעבר על החוברת והעיר את הערותיו.

במהלך כתיבת החוברת נעזרתי ברבנים ובאנשי מקצוע רבים, תודתי נתונה להם.

חלק מהדברים המובאים כאן נכתבו בתוך דפי העמדה של 'פורום חותם'.

דוד אייגנר

תמוז תשע"ה

תוכן

11		מדור רעיוני
13		פרק א: בעלי החיים לפני מתן תורה
13		א. מעמד בעלי החיים בבריאת העולם
14		ב. תקופת נח - היתר אכילת בשר
17		פרק ב: מעמד בעלי החיים לאחר מתן תורה
17		א. המצוות שעניינן צער בעלי חיים
18		ב. שימוש ראוי בבעלי החיים בשעת המלאכה בהם
18		ג. חובת המנוחה בשבת
19		ד. אכילת בעלי החיים
20		ה. מצוות שילוח הקן
22		פרק ג: הקרבת קרבנות לעתיד לבוא
22		היחס בין טעמי המצוות למצוות עצמן
23		הסבר המדרשים לגבי ביטול הקרבנות לעתיד לבוא
25		פרק ד: מדברי הנביאים
25		תשובת אנשי נינוה
25		קיבוץ גלויות
27		פרק ה: מדברי חז"ל
27		ייסוריו של רבי
28		דאגה לבעלי חיים - מבחן מנהיגות
30		פרק ו: מספרי המוסר
30		הדאגה לבעלי החיים - חלק מעבודת המידות
31		בעלי חיים ככלי לתיקון המידות
33		מדור הלכתי
35		פרק ז: איסור צער בעלי חיים
35		הגדרות כלליות
36		מתי הפעולה מוגדרת צער בעלי חיים
37		באלו בעלי חיים יש איסור צער בעלי חיים
39		צער בעלי חיים בדגים
39		חיות מחמד
40		תנאי החזקתם
41		חיות מחמד שלא מעוניינים בהחזקתם
41		האכלת בעלי חיים ביתיים
41		האכלת בעלי חיים משוטטים
42		פרוות
42		גן חיות
43		פרק ח: טיפול בבעלי חיים בשעת מחלתם
43		1. ימות השבוע
44		2. שבת
44		העקרונות
45		טיפול בבעל חיים חולה בשבת על ידי יהודי
46		הנחיות כשהמטפל בבעל החיים הוא גוי
46		טלטול בעלי חיים בשבת
47		המלטה בשבת
50		פרק ט: בעלי החיים במשפט העברי

50.	חיוב הריגת בעלי חיים
50.	אופן העמדתם לדין
53	סוגיות אקוטאליות
55.	פרק י': גידול בעלי חיים במשקים חקלאיים
55.	א. רקע
56.	ב. החזקת בעלי החיים
57.	ג. הנשרה כפוייה
57.	רקע
58.	דיון הלכתי
59.	פרק יא: סירוס בעלי חיים משוטטים וביתיים ועיקורם
59.	רקע
59.	הנחיות הלכתיות
60.	פעולה הפיכה
61.	המתת בעלי חיים משוטטים
61.	פעולות מותרות:
62.	פרק יב: השמדת אפרוחים
62.	רקע
62.	הנחיות
63.	פרק יג: כשרות בעלי חיים שחוו צער בעלי חיים
63.	א. פיטום אווזים
64.	ב. עגלי חלב
65.	ג. הפלת בעל החיים לפני השחיטה
66.	פרק יד: ניסויים בבעלי חיים
66.	רקע
66.	העקרונות ההלכתיים
67.	הכנת בעלי חיים לניסויים
69	נספחים
71.	א. האם יש מצווה לאכול בשר? או 'יום שני ללא בשר'
72.	ספר העיקרים
73.	ב. בעלי חיים ורגשות
75.	ג. זכויות בעלי חיים
	ד. דף עמדה בנושא העברת הפיקוח על חוק צער בעלי חיים ממשרד
77.	החקלאות למשרד להגנת הסביבה
77.	רקע
77.	צער בעלי חיים בהלכה
77.	הפרת האיזון בחוק צער בעלי חיים
78.	לסיכום
79.	ה. סקירת מגמות משפטיות
79.	כללי
79.	ארגונים שונים
80.	זכות עמידה של בעלי החיים במשפט
82.	סיכום
83.	מפתח

מדור רעיוני

13. פרק א: בעלי החיים לפני מתן תורה.....
13. א. מעמד בעלי החיים בבריאת העולם.....
14. ב. תקופת נח - היתר אכילת בשר.....
17. פרק ב: מעמד בעלי החיים לאחר מתן תורה.....
17. א. המצוות שעניינן צער בעלי חיים.....
18. ב. שימוש ראוי בבעלי החיים בשעת המלאכה בהם.....
18. ג. חובת המנוחה בשבת.....
19. ד. אכילת בעלי החיים.....
20. ה. מצוות שילוח הקן.....
22. פרק ג: הקרבת קרבנות לעתיד לבוא.....
22. היחס בין טעמי המצוות למצוות עצמן.....
23. הסבר המדרשים לגבי ביטול הקרבנות לעתיד לבוא.....
25. פרק ד: מדברי הנביאים.....
25. תשובת אנשי נינוה.....
25. קיבוץ גלויות.....
27. פרק ה: מדברי חז"ל.....
27. ייסוריו של רבי.....
28. דאגה לבעלי חיים - מבחן מנהיגות.....
30. פרק ו: מספרי המוסר.....
30. הדאגה לבעלי החיים - חלק מעבודת המידות.....
31. בעלי חיים ככלי לתיקון המידות.....

תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי - קייץ,
וארי - סבל, ושועל - חנווני, והם מתפרנסים שלא בצער;
והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני;
מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער;
ואני שנבראתי לשמש את קוני - אינו דין שאתפרנס שלא
בצער?! אלא שהרעותי את מעשי, וקיפחתי את פרנסתי!
(קידושין פב, א)

פרק א

בעלי החיים לפני מתן תורה

א. מעמד בעלי החיים בבריאת העולם

בעלי החיים נבראו בימים החמישי והשישי לבריאת העולם, אף לפני האדם, ועל כך אומרת הגמרא: "תנו רבנן, אדם נברא בערב שבת, ומפני מה... שאם תזוח דעתו עליו ואומר לו: יתוש קדמך במעשה בראשית."³

אמנם אכילת הבשר נאסרה על האדם, אך הותר לו לשלוט בבעלי החיים, כפי שנאמר: "ורדו בדגת הים ועוף השמים"⁴, ואף הבל היה רועה צאן, והקריב קורבנות מן החי.⁵

כלומר מראשית הבריאה ניתן לאדם לרדות בבעלי החיים. בפשטות, משמעות רדייה זו היא שימוש בבעלי החיים לצרכיו של האדם ללא אכילתם, כגון שימוש בחלבם, שימוש בבהמות לעבודה, וייתכן שהותר אף שימוש בעורם לאחר מותם (הטבעי). כל זאת עולה מתרגום אונקלוס לפסוק: "ושלוטו בנוני ימא ובעופי דשמיא"⁶.

וכן נאמר בתהילים:⁷ "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו... תמשילהו במעשי ידיך כל שמה תחת רגליו, צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי ציפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים". כלומר החל מבריאת העולם ניתן לאדם לשלוט בכל בעלי החיים, ולהשתמש בהם כרצונו.

אמנם מבאר הראי"ה קוק זצ"ל, בחיבורו: 'חזון הצמחונות והשלום':⁸ "האין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדיה האמורה בתורה 'וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ' איננה מכוונת לרדיה של מושל עריץ המתעמר בעמו ועבדיו רק להפיק חפצו הפרטי ושרירות לבו; חלילה לחק עבדות מכוער כזה שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ד', הטוב לכל ורחמיו על כל מעשיו, שאמר "עולם חסד

3. סנהדרין לח, א.

4. בראשית א כח, וכן נאמר בפסוק כו: "ורדו בדגת הים ובעוף השמים".

5. בראשית ד, ב.

6. ראה בהרחבה בפרשנים במקום, שמשמעותו של הציווי 'ורדו' הוא שימוש בבעלי החיים לצרכים השונים של האדם.

7. פרק ת, ה- ט.

8. הודפס לראשונה בקובץ 'אפיקים בנגב', בעריכת תלמידו הרב דוד כהן 'הנזיר'.

יבנה", כלומר ברור הוא שגם אם ישנה אפשרות של שליטה אין משמעותה התעמרות והתעללות חלילה אלא שימוש סביר לצרכיו של האדם.⁹

ב. תקופת נח - היתר אכילת בשר

השינוי המשמעותי בנוגע לשימוש בבעלי החיים התרחש לאחר המבול, כשהותרה לאדם אכילת בשר החיות.

כאמור, בזמן בריאת העולם נאסר על האדם לאכול את בשר החיות, ואכילת בשרם הותרה רק לאחר המבול; כפי שנאמר:¹⁰ "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ... כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, כירק עשב נתתי לכם את כל".

בטעם ההבדל בין איסור אכילת הבשר להיתר אכילתו כותב בספר העיקרים,¹¹ שהמחלוקת בין קין להבל היתה שקין חשב שמדרגת האדם היא כשל בעלי החיים ולכן הקרבן שמביאים הוא כפי מה שבעלי החיים אוכלים, הבל לעומתו הבין שמדרגת האדם היא יותר מבעלי החיים, אך גם הוא טעה וחשב שמותר להרוג את בעלי החיים רק לצורך קרבנם ולא לצורך שימוש בהם, לכן בא היתר האכילת הבשר בזמן נח להראות שמעבר לכך שמותר לאדם לשלוט בבעלי החיים מותר לו גם לאכול את בשרם.

באופן נרחב יותר כותב הראי"ה קוק זצ"ל, בחיבורו: 'חזון הצמחונות והשלום'.¹²

בחיבורו זה מבאר הרב קוק זצ"ל שביסודה של הבריאה מונחת התפיסה העקרונית שאין ראוי למין האנושי להתקיים דווקא על ידי הריגת בעלי חיים, ולכן נאסר על אדם הראשון לאכול בשר. אמנם גם אז הותר לאדם לרדות בבעלי החיים, כדי להשתמש בהם, אך כאמור לא לאוכלם.

תפיסה זו של איסור אכילת בשר התאימה להנהגה המוסרית של האנושות לפני חטאי דור המבול. בתקופת דור המבול הגיע האדם למדרגה שפלה כזו שאפילו מצוות שהדעת נותנת שיש לקיימן גם מהפן האנושי החברתי, כאיסור הגזל, לא קוימו, ובשל כך נגזרה כליה על רובה של הבריאה.

9. מאוד מסתבר לומר שצרכים אנושיים בסיסיים כגון יצור מזון לכלל האוכלוסיה הם אינם בגדר 'מושל עריץ המתעמר בעמו'.

10. בראשית ט, ב-ג.

11. מאמר ג, פרק טו.

12. הודפס לראשונה בקובץ 'אפיקים בנגב', בעריכת תלמידו הרב דוד כהן 'הנזיר'.

לאחר המבול הותרה אכילת הבשר, וזאת כדי ליצור הבחנה ברורה בין מעלת האדם למעלת בעלי החיים. כל עוד האדם אינו נמצא במדרגה הרוחנית הראויה ואינו מבין את מעלתו, איסור אכילת הבשר יכול לגרום לו לטעייה ולבלבול¹³. הוא עלול לראות בבעל החיים יצור שווה ערך לו עצמו. ובכך תיגרם לו ירידה מוסרית. רק לעתיד לבוא, בזמן שבו העולם כולו יהיה מתוקן ומערכות היחסים בין בני האדם עצמם יהיו תקינות, ובזמן שבו 'גור זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ'¹⁴, אזי יחזור העולם למדרגתו הראשונה ותיאסר בשנית אכילת בשר.

אם כן, לדעתו של הרב קוק היתר המתת בעלי חיים לשם אכילתם הוא דבר ראוי ואף נצרך, כל עוד העולם לא חזר לתיקונו השלם.

יש להדגיש שעל אף שהותר לנח לאכול בשר, חלות על אכילה זו כמה מגבלות: אחת מהן היא שאין לאכול את בשר בעל החיים לפני המתתו, זהו איסור אכילת אבר מן החי. וכך נאמר בפסוק:¹⁵ "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו", ולמדו חז"ל:

"על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על עבודה זרה, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים... הוסיף לנח אבר מן החי, שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצות"¹⁶.

13. לצערנו הרב, פעמים רבות, המתנגדים השונים לאכילת בשר עושים זאת מתוך תפיסה המשווה בין האדם לבעלי החיים, וכשם שברור הוא שאין לקחת תינוק מאימו לאחר לידתו כך אין לקחת את העגל מהפרה לאחר ההמלטה, וכשם שמטרת האם להניק את תינוקה כך מטרת הפרה להניק את בנה, וכשנוטלים את העגל וגורמים לפרה לייצר חלב מעבר לכמות הנחוצה לעגל יש בכך אכזריות.

דומני כי נגד השוואה זו בדיוק יוצא הרב קוק כלשונו בחזון הצמחונות: "אין לשער כמה טובה השפיעה הדעה האלהית שנתקה את האדם מן הבהמה מכל 'חש', משמעות הדבר כי גם אם אנחנו מעוניינים מטעמים מוסריים כנים ונכונים להפסיק ולצרוך בשר מן החי הדבר חייב לבוא רק מתוך ההבנה כי קיימת הפרדה והבחנה בין בני האדם ובעלי החיים, לדעת הרב, הצמחונות הטהורה יוצאת מנקודה שהאדם מתוך מדרגתו הגבוהה אינו יכול לגרום סבל לכל יצור ולכן הוא נמנע מצריכת בשר, אך לא מצד שבעל החיים הוא יצור שאסור לגרום לו צער, אלא האדם מרוב רגישותו אינו גורם צער לאף יצור בעולם.

14. ישעיהו י"א, ו, יש לציין כי בסופו של הפסוק נאמר: 'ונער קטון נוהג בם', מפשט הדברים ניתן להבין שגם בזמן שבו בעלי החיים לא יאכלו זה את זה, עדיין הם ישמשו לצורך האדם, שהרי הנער נוהג בהם.

15. בראשית ט, ד-ה.

16. רמב"ם, מלכים פרק ט.

בטעם הדבר כתב הרמב"ם: "היותו מקנה ומלמד אכזריות". לקיחת אבר מהבהמה בעודה בחיים זוהי פעולה אכזרית. אמנם מידת האכזריות נקנית בנפש מכיוון שבעל החיים סובל, אך טעם האיסור הוא אינו הסבל כשלעצמו אלא המידה הרעה העלולה להיקנות בנפש האדם.

פרק ב

מעמד בעלי החיים לאחר מתן תורה

א. המצוות שעניינן צער בעלי חיים

יש בתורה מצוות רבות שעניינן הסדרת מעמדם של בעלי החיים והשימוש הראוי בהם.¹⁷

המצווה היסודית שממנה נלמד איסור צער בעלי חיים הוא החיוב לסייע לבעל חיים במלאכתו, בזמן שבו הוא נופל. וכך נאמר בתורה:¹⁸ "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו".

מפסוק זה למדה הגמרא בכמה סוגיות שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה, כגון: "אמר רבא מדברי שניהם נלמד צער בעלי חיים דאורייתא".¹⁹

אף יש לחשוש לצער בעלי חיים גם אם אין בטוחים שייגרם צער, אלא שיש סבירות גבוהה לכך.²⁰

ישנן מצוות רבות העוסקות בין ישירות ובין בעקיפין בחובתו של האדם לדאוג לכך שבעלי החיים שברשותו לא יסבלו. מצוות אלו כוללות את כל תחומי החיים שבהם יש קשר בין האדם לבעלי החיים.

17. אף בזמן יציאת מצרים אנו מוצאים שישנן הנחיות לגבי בעלי החיים, כגון: חיוב פדיון בכור הבהמה; הן בכור בהמה טהורה, והן בכור החמור 'פטר חמור', זאת משום שהחמורים סייעו לעם ישראל בזמן היציאה ממצרים. וכן הכלבים מקבלים את הנבלות כי לא נבחו בזמן מכת בכורות כפי שנאמר בשמות יא, ז: "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו".

18. שמות כג, ה.

19. ב"מ לב ע"ב, ובעוד מקומות; וכך נוקטים: סמ"ק מצוה נד; מאירי שבת קכח ע"ב ד"ה בהמה; ריטב"א שבת קנד ע"ב ד"ה ופרכינן; ספר החינוך מצוה תנא, ומצוה תקנ. כך מובן גם מדברי הרמב"ם, שבת פכ"ה הכ"ו. אמנם, יש דיון בשיטתו, האם הוא סובר שאיסור זה הוא מדאורייתא או מדרבנן, ראה: סמ"ע, חו"מ סי' רעב ס"ק טו; ביאור הגר"א, חו"מ סי' רעב ס"ק יא; רמ"א, חו"מ סי' רעב סע' ט; שו"ת 'יחווה דעת', ח"ה סי' סה. אך מפשט דבריו מובן שמדובר באיסור דאורייתא.

יש לציין שלדעת ה'יראים', סי' קמב, איסור צער בעלי חיים לא נזכר בתורה במפורש, ולכן תוקפו הוא מדרבנן, אך דעתו היא הדעה היחידה בראשונים הסוברים כן למעשה, אך פשוט הוא שגם לדעתו צער בעלי חיים דוחה איסורי דרבנן.

20. על פי 'הר צבי', או"ח א קונטרס לט מלאכות טוחן סי' ב; שהתיר לתת לעופות בריאים תרופות בשבת, כדי שהם לא ידבקו במגפה שכבר התחילה בלול, סביר להניח שמדובר במחלת 'ניקסל' שהיתה מאוד נפוצה בשנות הקמת המדינה, שנדבקו בה כמעט כל העופות בארץ, ראה ד"ר עמי נריה רפואה וטרינרית בארץ ישראל עמ' 266.

ב. שימוש ראוי בבעלי החיים בשעת המלאכה בהם

בשעה שנעזרים בבעלי החיים לעשיית מלאכה, יש לעשות זאת באופן שלא ייגרם להם סבל, כפי שמצאנו באיסור החרישה בשור וחמור יחדיו.²¹ טעם איסור זה הוא משום "שהשם חמל על כל מעשיו, כי אין כח החמור ככח השור".²² טעם נוסף הוא:²³ "לפי שאין כוחם שוה, לפי שהשור מעלה גרה, ונראה לחמור כאלו אוכלו ויהיה לחמור צער".

וכן מצאנו באיסור "לא תחסום שור בדישו",²⁴ שבזמן שמשתמשים בבהמה לצורך דישת המזון, יש להתחשב בבהמה העמלה ולתת לה מעין שכר על פעולתה, כלשון 'ספר החינוך':²⁵

"ללמד עצמנו להיות נפשנו נפש יפה בוחרת היושר ומדבקת בו ורודפת אחר החסד והחמלה, ובהרגילנו אותה על זה אף על הבהמות שלא נבראו רק לשמשנו לחוס עליהן לחלק להן חלק מיגיעת בשרן, תקח לה הנפש דרכה בהרגל זה להטיב אל בני אדם ולשמור אותם מהעביר עליהם הדרך בשום דבר שראוי להם ולשלם שכרם ככל אשר יעשו טוב ולהשביעם מאשר ייגעו בו".

ג. חובת המנוחה בשבת

חובת השביתה בשבת, כוללת גם את חובת השביתה של בעלי החיים שברשות האדם, כפי שנאמר בעשרת הדיברות, במתן תורה: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבית למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר".²⁶ חובה זו אינה רק בזמן שהבהמה נמצאת ברשותו של האדם, אלא אף בזמן שבו היא מושאלת לאחר, ואף לגוי, על בעליה לוודא שהיא שובתת בשבת.²⁷

21. דברים כב י'.

22. אבן עזרא במקום.

23. מדרש אגדה, דברים כב י'.

24. דברים כה ד. יש לציין כי מאיסור זה יש לומדים שאיסור האמירה לגוי הוא בכל מצוות התורה ולא רק באיסורי שבת, ראה ב"מ צ ע"ב.

25. מצוה תקצו, ראה בגמרא ב"מ פח ע"ב; ובטור חו"מ סי' שלח, שכתב שדין זה הוא בדומה להיתר אכילת הפועל בכרמו של בעל הבית, שמותר לפועל בזמן שהוא עוסק במלאכת בעל הבית ליהנות מהמאכל באותו זמן.

26. שמות כג יב.

27. ראה שולחן ערוך, אורח חיים סימן רמו סעיף ג, יש להדגיש כי איסור זה הוא בהשכרה והשאלה בלבד, ולא במכירה, ומותר למכור לגוי בעל חיים, אף על פי שייתכן שהוא יעשה בו מלאכה בשבת.

ד. אכילת בעלי החיים

ישנן מצוות רבות השייכות לאכילת בעלי החיים.

עיקר ההדגשה במצוות אלו היא שאף על פי שאכן מותר לאוכלם, יש לעשות זאת באופן שהצער שייגרם להם יהיה מועט ביותר:

א. מצוות "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד"²⁸, שאין לשחוט את האם או האב עם הבן באותו יום, אחד מטעמיה הוא: "לקבוע בנפשנו מדת החמלה ולהרחיק מדת האכזריות שהיא מדה רעה, ולכן, אע"פ שהתיר לנו האל מיני בעלי חיים למחייתנו צונו לבל נהרוג אותו ואת בנו ביחד, ולקבוע בנפשנו מדת החמלה"²⁹.

ב. איסור אכילת הדם, שיש להוציא את הדם מבעל החיים לאחר שחיטתו ולפני אכילתו, כי "הדם הוא הנפש"³⁰. בטעם האיסור נכתב ב'ספר החינוך':³¹ "ואפשר לומר בדם עוד כי מלבד רוע מזגו שהוא רע המזג, יהיה באכילתו קצת קנין במדת אכזריות, שיבלע האדם מבעלי חיים שכמותו בגוף, אותו הדבר שבהם שהחיות ממש תלוי עליו, ונפשם נקשרת בו"³².

ג. תהליך ההמתה עצמו, השחיטה, צריכה להיעשות באופן שייגרם הצער המועט ביותר לבהמה, ועל כן יש איסור שבהמה תראה את חברתה נשחטת, השחיטה צריכה להיעשות במהירות, ועוד.³³

28. ויקרא כב כח.

29. ספר החינוך, מצווה רעד.

30. דברים יב כג.

31. מצווה קמח.

32. באופן דומה כתב הרמב"ן בפירושו לבראשית א, כט, שאין לאכול את הדם כי הדם הוא ה'מעמד לנפש', והתורה לא התירה לאכול את הנפש עצמה, רק את בעל החיים כשנפשו כבר איננה בו.

33. כדי ששחיטת בעל החיים תהיה כשרה ומותר יהיה לאכול את הבשר, צריכים להתקיים כמה תנאים. עיקרם הוא שהשחיטה צריכה להתבצע במהירות הרבה ביותר, עם הסבל המועט ביותר לבעל החיים. אם אחד מהתנאים לא התקיים אזי הבהמה טרפה, ואסור לאכול את בשרה. דבר זה גורם בהכרח לנזק כלכלי כבד, ולכן יש הקפדה רבה על כך שהשחיטה אכן תתבצע כראוי, ראה שו"ע יו"ד סי' כג-ד.

יש לציין כי על פי נהלי משרד החקלאות (שמבוססים על הנחיות הלכתיות עקרוניות) יש לשחוט את בעל החיים בתוך עשר שניות מרגע הכנסת בעל החיים לתא העקידה (התא שבו מתבצעת השחיטה) ועד לשחיטתו בפועל. וכן נהלים נוספים שמטרתם היא שבעל החיים לא ירגיש עקה כלל לפני השחיטה.

ה. מצוות שילוח הקן

נאמר בתורה:³⁴ "כי יקרא קן ציפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרוחים או ביצים והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים לא תיקח האם על הבנים".

כשאדם הולך בדרך ורואה ביצים או אפרוחים שהוא מעוניין לאוכלם, עליו לגרום לאם הדוגרת לפרוח מהמקום, ורק לאחר שהיא איננה, הוא יכול לקחת את האפרוחים או את הביצים.³⁵

במשנה³⁶ הובא שמי מבקש רחמים על עצמו בתפילה ואומר שה' ירחם עליו כשם שהוא מרחם על אֵם האפרוחים, משתקים אותו, דהיינו לא ראוי להתפלל ולומר כך. אחד הטעמים שהובא בגמרא³⁷ הוא "שעושה מידותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות". וכך מבאר רש"י: "והוא לא לרחמים עשה, אלא להטיל על ישראל חקי גזרותיו; להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות חוקותיו, אף בדברים שיש לשטן ולנכרים להשיב עליהם, ולומר מה צורך במצוה זו".

הרמב"ן³⁸ חידד היטב את ההגדרה הזו: "והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות". וכן כתב רבינו בחיי:³⁹ "טעם המצוה ללמדנו על מדת הרחמנות, ושנתרחק מן האכזריות שהיא תכונה רעה בנפש".

מצוות התורה באות תמיד כדי לתקן את האדם. אין לאכול אבר מן החי לא משום עצם העובדה שנגרם בכך צער לבהמה, אלא משום שגרימת הצער פועלת לשלילה על האדם, ומרגילה אותו למידות מקולקלות. אין לקחת את הגוזלים כשאינם לידם לא מצד הסבל של האם כשלעצמו, אלא מצד חינוך האדם למידות טובות ולהליכה על פי דרכי התורה בכל דרכיו.

34. דברים כב ו.

35. האחרונים נחלקו בשאלה האם מצוות שילוח האם היא רק במקרה שמעוניינים לאכול את האפרוחים או הביצים, אך אין לשלח את האם מהקן אם אין מעוניינים בכך; או שמא חל החיוב בכל מקרה, ויש לשלח את האם בכל פעם שרואים קן. ראה שו"ת חוות יאיר סי' סז) שדן בדבר; ובשו"ת חת"ס, חלק א אורח חיים סימן ק; שדן בדבריו, ולדעתו: "אינו מחוייב לחזור אחר מצוה זו כשאינו רוצה בבנים א"כ להרמב"ם שמצות שלוח ביד אסור בודאי, ואפילו להפריח נ"ל דלא שפיר דמי כיון דלהרמב"ם לא יצא ידי חובת מצוה **נמצא התאכזר שלא לצורך והמתחסד בזה אין רוח חכמים נוחה הימנו**".

36. ברכות פרק ה משנה ג.

37. ברכות לג ע"ב.

38. דברים, שם.

39. דברים כב ז, ד"ה וע"ד השכל.

אמנם הרמב"ם ב'מורה נבוכים'⁴⁰ כותב בטעם איסור "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד":

"כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר ב"ח, כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר פעל הכח המדמה הנמצא ברוב בעלי חיים כמו שנמצא באדם".

אם כן על פי דברי הרמב"ם, התורה אכן מכירה בכך שלבעלי החיים ישנן תחושות והרגשות, וישנן רגשות ששייכים לכלל הברואים בעולם, ולא רק לאדם. אולם גם לדעת הרמב"ם, סיבת האיסור תהיה תמיד ההשפעה של גרימת הצער לבהמה על האדם עצמו. המטרה תהיה תמיד האדם ומעשיו, כפי שנפרט בהמשך.

40. ח"ג פמ"ח.

פרק ג

הקרבת קרבנות לעתיד לבוא⁴¹

אחת הטענות הנשמעות בסוגיות השימוש בבעלי חיים היא ענין הקרבת הקרבנות.

עיקרי הטענות מבוססות על טעמים שונים שהובאו בפרשנים למצוות הקרבנות, כגון: הקרבן נועד להחליף את האדם, ובמקום שהאדם ישחט אזי שוחטים את הבהמה⁴². בזמן מתן תורה הגויים הקריבו קרבנות רבים לעבודה זרה, ומטרת התורה, כלשונו של הרמב"ם⁴³ היא: "גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריאותיו שלא יצוונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם, כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו, כפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל".

ומכיוון שבימינו עובדי העבודה הזרה אינם מקריבים קרבנות, הרי שלא יהיה צורך עוד במצוות אלו.

בנוסף לכך מזכירים מספר פסוקים שעוסקים בצורך הנפשי בהקרבת הקרבן, כגון הביקורת אותה מבקר שמואל את שאול על כך שהקריב את הקרבן לפני הזמן שסכמו עליו: "ויאמר שמואל החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע בקול ה' הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים"⁴⁴ ופסוקים נוספים.

וכן מדרשים שונים, שמובא שם שלעתיד לבוא יבטלו הקרבנות.⁴⁵

היחס בין טעמי המצוות למצוות עצמן

אחד היסודות המשמעותיים באמונת ישראל הוא האמונה שהתורה היא מהשמים, ובנצחיותה של התורה.⁴⁶ חלק מכך הוא ההבנה שיש לקיים את כל מצוות התורה כפי שהן, כפי שנצטוונו.

41. פרק זה מבוסס על מאמר של הרב יעקב אריאל שליט"א, 'הקרבות לעתיד לבוא'

42. ראה למשל ספר העיקרים ג, כה.

43. מורה נבוכים ג, לב.

44. שמואל א, טו, כב.

45. באחת ההרצאות העוסקות בנושא ציטט המרצה מדרש באופן חלקי שמובא בו שלעתיד לבוא יבטלו הקרבנות: וכך מובא מדרש תנחומא אמור סימן יט: "לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין", מתוך כך רצה המרצה לומר שהקרבות הם אמצעי וכו', אלא שאותו מרצה שכח(?) להזכיר את המשך המדרש, "וקרבן תודה אינו בטל לעולם", וכפי שנבאר בהמשך.

46. יג עיקרים, עיקרים ח, ט.

טעמי המצוות, עם כל חשיבותם והצורך בהם על מנת: "להסביר את ענייני התורה, המצוות, ההנחיות ההתנהגותיות והמוסריות, ענייני האירועים השונים שהתורה מספרת אודותם," כפי שכתב הרמב"ם במורה נבוכים: "להסביר עניינים אלו באופן רציונלי, להכליל אותם במסגרת הגדולה והרחבה של הבריאה ותכליתה, כלומר, תכלית הבריאה הוא האדם המושלם מבחינה תבונית ומוסרית, שמנהיג עצמו ואת החברה שלו באופן כזה. במסגרת הכוללת הזו של הבריאה ומטרתה צריך להכליל הכל - האירועים, החוקים והמצוות," בנוסף לכך: "הרמב"ם, יותר מאשר כל מחבר אחר, נכנס לפירוט ודיון דקדקני ביחס לאסכולות הפילוסופיות."⁴⁷

עם זאת, טעמי המצוות אינם יכולים להגדיר, אף לא במעט את הצורך בקיום מצווה זו או אחרת.

התורה היא תורת ה' ואנו מקיימים את המצוות הכתובות בה כי זהו הציווי ותו לא, אמנם יש מצוות שכליות שניתן להבין את הצורך בהן, וצוות שמעיות שעושים אותן לא מתוך הבנה מלאה, אך גם המצוות השכליות הן מצוות שעושים אותן משום שזהו הציווי, ולא מתוך ההבנה בצורך שבהן.

משמעות הדבר היא שמכיוון שבתורה ישנן מצוות רבות שעוסקות בהקרבת הקרבנות, פשוט הוא שבזמן שייבנה בית המקדש השלישי קרבנות אלו ימשיכו להיות חלק משמעותי מעבודת ה', אם כי יתכן שמכיוון שהעולם יהיה מתוקן יותר אזי יפחתו קרבנות חטאת ואשם, אך שאר הקרבנות, קרבן התמיד, קרבנות תודה וכדומה ודאי שיוקרבו באופן סדיר.

וכך מובא ברמב"ם⁴⁸: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, **מקריבין קרבנות**, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה..."

הסבר המדרשים לגבי ביטול הקרבנות לעתיד לבוא

מובא במדרש⁴⁹: "ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן בשם ר' מנחם דגליא, לעתיד לבא כל הקרבנות בטליו, וקרבן תודה אינו בטל, כל התפילות בטלות ההודאה אינה בטלה", בביאור הדבר כתבו פרשני המדרש במקום⁵⁰, שרק קרבנות

47. מתוך שיעור של הרב זאב סולטנביץ', בינה לעתים כרך ב שיעור טו.

48. מלכים יא, א.

49. מדרש רבה, ויקרא, ט, ז.

50. עץ יוסף, אמרי יושר, ועוד.

היחיד הם אלו שיבטלו, משום ש"לעתיד לבוא כל החטאים בטלים כי יוסר היצר ולב האבן" לכן לא יהיה צורך בהקרבת קרבנות כחטאת ואשם, אך קרבנות החובה של הציבור ימשיכו ויוקרבו, וכן קרבנות תודה "שבאו להכרת חסדי ה'" לא יבטלו, כלומר גם במציאות של לעתיד לבוא הקרבנות יהיו חלק בלתי נפרד מעבודת ה'.

פרק ד

מדברי הנביאים

תשובת אנשי נינוה

חלק מתשובת אנשי נינוה הייתה על ידי הצום שגזרו גם על בעלי החיים, מלבד האדם:⁵¹ "ויזעק, ויאמר בנינוה, מטעם המלך וגדוליו, לאמרו, האדם והבהמה הבקר והצאן, אל יטעמו מאומה, אל ירעו ומים אל ישתו ויתכסו שקים האדם והבהמה..."

חז"ל⁵² באו בביקורת על פעולה זו:

"אמר רבי שמעון בן לקיש תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה מה עשו... העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ והוון אילין געיי מן הכא ואילין געיי מן הכא (והיו אלו גועים מכאן, ואלו גועים מכאן) אמרין אין לית מתרחם עלינן לינן מרחמין עליהון (אמרו - אם אתה לא מרחם עלינו אנחנו לא נרחם עליהם)".

תשובת אנשי נינוה נתפסת תמיד במסורת בתור תשובה שיש בה יכולת "להפוך את הגלגל" מדין בטוח של כליה תוך ארבעים יום לביטולו על ידי תשובה כללית.

אולם, גם תשובה זו עדיין אינה מושלמת, כשמערבים בה את בעלי החיים, שלא חטאו, ובהכרח גורמים לסבלם. גם אם המטרה כשלעצמה היא טובה - לכפר על כל החטאים, כשהיא גורמת סבל למישהו שלא חטא הרי היא "תשובה של רמיות".

קיבוץ גלויות

בדברי הנביאים אנו מוצאים שעם ישראל אף נמשל לצאן. לעתיד לבוא, בזמן קיבוץ הגלויות יאסוף הקב"ה את עם ישראל, והדימוי לכך הוא כרועה האוסף את עדו:⁵³ "כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל". אפשר להבין את מהות הדימוי שכשם שהרועה מסור לעדרו ודואג לכל פרט ופרט בו, כך הקב"ה דואג לעם ישראל ואוסף אותם על כל חלקיהם.

51. יונה ג, ז-ח.

52. תלמוד ירושלמי, תענית פרק ב הלכה א.

53. ישעיה מ יא.

וכן ריבוי של עם ישראל לעתיד לבוא יהיה כצאן:⁵⁴ "כה אמר ה' עוד זאת אידרש לבית-ישראל, לעשות להם: ארבה אותם כצאן, אדם, כצאן קודשים, כצאן ירושלים במועדיה כן תהיינה הערים החורבות, מלאות צאן אדם; וידעו, כי-אני ה'".

54. יחזקאל לז לז-לח.

פרק ה

מדברי חז"ל

ייסוריו של רבי

מובא בגמרא⁵⁵ שמעשיו של רבי בנוגע לבעלי החיים גרמו לו לסבול מייסורים, ולעומת זאת יחסו המתוקן להם גרם לסימם של ייסוריו:

"ייסוריו דרבי - על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו מאי היא? דההוא עגלא דהו קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי. (עגל שלקחו אותו לשחיטה הלך והכניס את ראשו בבגדו של רבי וגעה בבכי) אמר ליה (אמר לו רבי): זיל (לך), לכך נוצרת. אמרי: הואיל ולא קא מרחם - ליתו עליה יסורין (אמרו הואיל ואינו מרחם, יבואו עליו ייסורים) ועל ידי מעשה הלכו - יומא חד (יום אחד) הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא (ניקתה שפחתו של רבי את הבית), הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו (ראתה בני חיה קטנה ורצתה להוציאם מחוץ לבית), אמר לה: שבקינהו, (עזבי אותם) כתיב ורחמיו על כל מעשיו. אמרו: הואיל ומרחם - נרחם עליה".

יש לעיין מעט במעשה זה, הרי דבר פשוט הוא שייעודו של העגל לשחיטה, ודבריו של רבי הם נכונים ומתאימים במקרה זה.

מובא ב'תשובות הגאונים'⁵⁶ אמנם ייעודו של העגל הוא לשחיטה, ועקרונית אין מקום לרחמים עליו, ואין כל מצווה בהצלתו, אלא אף ראוי לשוחטו. אך מפאת תפקידו ומעלתו של רבי בתור מנהיג האומה, לכל פעולה שהוא עושה יש תוצאות נרחבות יותר מאשר מעשיו של אדם רגיל. לכן מכיוון שהעגל בא ועשה מעשה, וטמן את ראשו במעילו של רבי, נדרש ממנו לגלות רחמנות רבה יותר מאשר זו הנדרשת מאחד האדם. זאת כדי שהרואים אותו ירחמו גם הם על בעלי החיים. הוצאתו של העגל ממעילו של רבי נראית כפעולה אכזרית, ולכן היה לו להימנע ממנה.⁵⁷

55. תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא דף פה עמוד א.

56. הרכבי, סימן שעה.

57. באופן דומה נכתב גם כן בשו"ת שאילת יעב"ץ סימן קי.

דאגה לבעלי חיים - מבחן מנהיגות

ידועים הם דברי המדרש על מעלתם של אבותינו, שנבחנו האם הם ראויים להנהיג את האומה לפי אופן טיפולם בצאן. אצל דוד המלך מצאנו שתי הנהגות בטיפולו בצאן המלמדות על מעלתו ועל כך שהוא ראוי להנהיגה. ההנהגה הראשונה מובאת במדרש:⁵⁸

"ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן... מהו ממכלאות צאן שהיה דוד כולא אלו מפני אלו מוציא את התישים ומאכילן אמצען של עשבים, מוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים. אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות את הצאן, יבא וירעה את צאני אלו ישראל".

כלומר, דוד דואג לכל פרט ופרט מן הצאן, ומבין את צרכיו המיוחדים לו, ובכך מתבררת התאמתו למנהיגות. הנהגה זו מתאימה למנהיג שביקש משה רבנו לפני מותו מאת הקב"ה: "איש אשר רוח בו" - שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד.

בהמשך המדרש אנו מוצאים הנהגה נוספת של דוד המלך, שנבדק על פיה:⁵⁹

"אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה... בדק לדוד בצאן ולא נהגם אלא במדבר להרחיקם מן הגזל, שכן אליאב אומר לדוד ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר, מלמד שהיה דוד מקיים המשנה אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל, אמר ליה הקב"ה נמצא אתה נאמן בצאן, בא ורעה צאני, שנאמר מאחר עלות הביאו".

גם אצל משה אנחנו מוצאים שנבחן לפי הנהגותיו עם הצאן, בהמשך אותו מדרש:⁶⁰

"ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן, כשהיה משה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתפו והיה מהלך".

58. מדרש רבה, שמות ב, ב.

59. שם סימן ג.

60. מדרש רבה, שמות ב, ב.

כלומר המנהיגות בעם ישראל נבחנה והתבססה על היכולת לדאוג לבעלי החיים. מי שאינו יודע לדאוג כראוי לבעלי חיים, הנהגת בני אדם על ידו מוטלת בספק.

פרק ו

מספרי המוסר

נכתב ב'ספר חסידים':⁶¹

"כל מעשה שאדם גורם צער לחבירו נענש ואף אם יעשה צער על חנם לבהמה כגון שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת ואינה יכולה ללכת ומכה אותה עתיד ליתן את הדין. כמו שכתוב בענין בלעם 'על מה הכית את אתונך' וכנגד שאמר לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך לכן נהרג בחרב... כתוב 'ונתן לך רחמים ורחמך' רבן גמליאל אומר, הרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך הרי סימן זה מסור בידך כל זמן שאתה רחמן ירחמו עליך".

הדאגה לבעלי החיים – חלק מעבודת המידות

נכתב בספר 'אורחות צדיקים':⁶² "הרחמים זאת המידה היא משובחת מאד, והיא אחת משלוש עשרה המידות המיוחסות להקדוש ברוך הוא, כדכתיב:⁶³ 'רחום וחנון', וכל מה שיוכל האדם להתנהג בה - יתנהג וישתדל".

ובשל חשיבותה של מידה זו: "גם על הבהמות צריך לרחם, כי אסור לצער בעלי חיים, ועל זה אמרה תורה⁶⁴ 'הקם תקים עמו'. וצריך להאכיל בהמתו קודם שיאכל הוא".

ולהפך, מידת האכזריות היא אחת המידות שעל האדם להתרחק ממנה ככל יכולתו, לכן המשיך בדבריו:⁶⁵ "גם מן הבהמה ירחיק אכזריות, כדכתיב:⁶⁶ 'יודע צדיק נפש בהמתו', שלא להטריחה יותר מדאי ושלא ירעיב אותה. וכן כתיב 'כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזור לו עזוב תעזוב עמו', ואמרו רבותינו: 'צער בעלי חיים דאורייתא'".

61. סימן תרסו.

62. השער השביעי, שער הרחמים.

63. שמות לד ו.

64. דברים כב ד.

65. אורחות צדיקים, שער האכזריות.

66. משלי יב י.

וכן נכתב בדומה לכך ב'מסילת ישרים':⁶⁷ "ובכלל הענין הזה שלא לצער לשום בריה אפילו בעלי חיים ולרחם ולחוס עליהם... כללו של דבר הרחמנות וההטבה צריך שתהיה תקוע בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות, ולא לגרום להם שום צער".

וכך כותב מרן הרב קוק⁶⁸ שחלק ממטרותיה של השמיטה הוא גם לדאוג לבעלי החיים שמשמשים את האדם: "השמיטה היא מכוונת לעומת ההשבתה של המהלך המעשי בחלקים היותר חשובים של החברה, ועי"ז נותנת היא יד למצא חשבונותיה המעשיים ע"פ השיקול של דעת היותר עליונה" ושבתה הארץ שבת לד" ובהשויה מעשית, שמיטת כספים והעזיבה הכללית מתבואת הארץ עד אותה ההרחבה של הנטייה המעשית אפילו לזכות בעלי החיים⁶⁹, הנשכחת הרבה לפי מעמד הסואן של החברה הסוערת בגילגול אופניה עם כל מגרעותיה המוסריות והנלוים להן".

בעלי חיים ככלי לתיקון המידות

מובא בספר שפתי חיים⁷⁰ מדוע הגמרא⁷¹ פסקה שבמקרה שיש לפניו שני חמורים, אחד של אוהבו שיש לפרוק את משאו ואחד של שונאו שיש לטעון אותו, פסקה הגמרא שיש לטעון את חמור השונא כדי לכופף את יצרו, והרי שכשעומדות בפני האדם שתי מצוות, פריקה וטעינה עליו לפרוק בתחילה את בעל החיים כדי למנוע את צערו, אם כן מדוע שכשמדובר בחמור שונאו עליו לטעון אותו בתחילה, הרי החמור של האוהב סובל!

תשובתו היא משמעותית מאוד בהבנת המבט ביחס להגדרת הפעולה כפעולת צער בעלי חיים, ולדבריו, כל דבר שהוא לתועלת בני האדם אין בו משום איסור צער בעלי חיים, לכן גם תיקון המידות, על ידי שהוא טוען בתחילה את חמור שונאו כדי לתקן את מידותיו, נחשב גם כן לצורך שמותר לצער עבורו את בעל החיים.

67. פרק יט, שער החסידות.

68. עין אי"ה, שבת לב, א.

69. על ידי החובה לבער את הפירות מהבית כשכלו הפירות מהשדה.

70. מאת הרב חיים פרידלנדר לספר במדבר עמ' תסו- תסז.

71. בבא מציעא לב, ב.

ובכלל הענין הזה שלא לצער לשום בריה אפילו בעלי חיים ולרחם ולחוס עליהם, וכן הוא אומר (משלי י"ב): יודע צדיק נפש בהמתו, וכבר יש שסוברים (ב"מ ל"ב): צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כל פנים דרבנן, כללו, של דבר הרחמנות וההטבה צריך שתהיה תקוע בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות, ולא לגרום להם שום צער וכו'.

(מסילת ישרים פרק יט)

מדור הלכתי

- פרק ז: איסור צער בעלי חיים
35. הגדרות כלליות
36. מתי הפעולה מוגדרת צער בעלי חיים
37. באלו בעלי חיים יש איסור צער בעלי חיים
39. צער בעלי חיים בדגים
39. חיות מחמד
40. תנאי החזקתם
41. חיות מחמד שלא מעוניינים בהחזקתם
41. האכלת בעלי חיים ביתיים
41. האכלת בעלי חיים משוטטים
42. פרוות
42. גן חיות
- פרק ח: טיפול בבעלי חיים בשעת מחלתם
43. 1. ימות השבוע
44. 2. שבת
44. העקרונות
45. טיפול בבעל חיים חולה בשבת על ידי יהודי
46. הנחיות כשהמטפל בבעל החיים הוא גוי
46. טלטול בעלי חיים בשבת
47. המלטה בשבת
- פרק ט: בעלי החיים במשפט העברי
50. חיוב הריגת בעלי חיים
50. אופן העמדתם לדין

המנהג לומר למי שלובש בגד חדש: "תבלה ותתחדש". ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה, דאם כן היו צריכים להמית בהמה אחרת תחילה שיחדש ממנה בגד אחר, וכתב: "ורחמיו על כל מעשיו". והנה הטעם חלוש מאד ואינו נראה, מכל מקום רבים מקפידים על זה שלא לאמרו.
(רמ"א או"ח רכג, ו')

פרק ז

איסור צער בעלי חיים

הגדרות כלליות

א. אין לגרום צער שלא לצורך לכל בעלי החיים שבעולם, בין אם הם ברשותו של האדם, ובין שאינם ברשותו. דין זה נלמד מהפסוק: "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו".⁷²

ב. נוסף על כך, נאמר בתורה:⁷³ "כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזוב תעזב עמו". מפסוק זה נלמד שמעבר לאיסור לגרום צער שלא לצורך לבעל חיים, יש אף חובה לסייע לו בשעה שהוא סובל. ומקובל על רובם המכריע של הפוסקים שאיסור זה הוא מן התורה.⁷⁴

ג. יש לחשוש לצער בעלי חיים גם אם אין בטוחים שייגרם צער, אלא שיש סבירות לכך.⁷⁵

72. מסכתות קטנות, מסכת סופרים פרק ג: "אבא שאול אומר הדמה לו, מה הוא רחום וחנון, אף אתה רחום וחנון". ברד"ק מובא שהכוונה שטוב ה' לכל היא "שצריך להיות טוב לכל מיני החיות, כי הקב"ה טוב לכולם, וראוי לו ללכת בדרכיו ולא להשחית החיים כי אם לצורך או להישמר מנזקיהם".

73. שמות כג ה.

74. גמרא ב"מ לב ע"ב, ובעוד מקומות; וכך נוקטים: סמ"ק, מצוה נד; מאירי, שבת קכח ע"ב ד"ה בהמה; ריטב"א, שבת קנד ע"ב ד"ה ופרכינן; ספר החינוך, מצוה תנא ומצוה תקנ. כך מובן גם מדברי הרמב"ם, שבת פכ"ה הכ"ו. אמנם, יש דיון בשיטתו, האם הוא סובר שאיסור זה הוא מדאורייתא או מדרבנן, ראה: סמ"ע, חו"מ סי' רעב ס"ק טו; ביאור הגר"א, חו"מ סי' רעב ס"ק יא; רמ"א, חו"מ סי' רעב סע' ט; שו"ת 'יחווה דעת', ח"ה סי' סה. אך מפשט דבריו מובן שמדובר באיסור דאורייתא. יש לציין שלדעת ה"יראים', סי' קמב, איסור צער בעלי חיים לא נזכר בתורה במפורש, ולכן תוקפו הוא מדרבנן, אך דעתו היא הדעה היחידה בראשונים הסוברים כן למעשה, אך פשוט הוא שגם לדעתו צער בעלי חיים דוחה איסורי דרבנן. יש לציין כי קיימים פסוקים נוספים שמהם יש הלומדים את איסור צער בעלי חיים, כגון (במדבר כב, לג) הכאת בלעם את האתון: "על מה הכית את-אתונך, זה שלוש רגלים", ועוד.

75. על פי 'הר צבי', או"ח א קונטרס ל"ט מלאכות טוחן סי' ב; שהתיר לתת לעופות בריאים תרופות בשבת, כדי שהם לא ידבקו במגפה שכבר התחילה בלול.

מתי הפעולה מוגדרת צער בעלי חיים

ד. מותר להשתמש בבעלי החיים לצורך האדם.⁷⁶ בכלל שימוש זה: שימוש לצורך עשיית מלאכות על ידם, שימוש בחלב שהם מייצרים, בבשרם ובעורם. **כשהשימוש בהם הוא לצורך האדם, אין בכך משום צער בעלי חיים גם אם בעלי החיים סובלים עקב כך.**

ה. אין לצער בעלי חיים שלא לצורך, ואם ציער אותם עבר על 'צער בעלי חיים'.

ו. אף שהותרו פעולות שנעשות לצורך האדם, אין לעשות פעולות שהן אכזריות, כגון תלישת צמר או נוצות מבעלי החיים בעודם חיים, וודאי שאין לבצע התערבות כירורגית ללא הרדמה, אלא אם כן אין אפשרות אחרת.⁷⁷

ז. צורך שאינו רגיל או מקובל בציבור, אינו נחשב לצורך שעבורו מותר לצער את בעלי החיים.⁷⁸

ח. נחלקו הפוסקים האם כל פעולה שנעשית בבעלי החיים לצורך רווח ממוני מותרת. למעשה ניתן להתיר פעולה כזו רק כשמדובר ברווח ממוני גדול, שאינו כרוך בצער יוצא דופן.⁷⁹

76. ראה רמב"ן, ע"ז יד ע"א; שכתב שאין איסור צער בעלי חיים כל עוד הדבר נצרך לתקנתם של בני האדם, וראה בשו"ת בנין ציון סימן קה; וכן הדבר פשוט, שהרי מותר להשתמש בבעל החיים למשאות, לעבודה, ומותר להשתמש בחלב שלו, ואף לשחוט אותו ולהשתמש בעורו ובבשרו.

77. תרומת הדשן, פסקים וכתבים סימן קה: "אם למרוט נוצות לאווזות חיים, אי דומה לגיזת כבשים או אי הוו צער בעלי חיים? גם לחתוך לשון העוף כדי שידבר, ואזנים זונב מכלב כדי ליפותו? נראין הדברים דאין אסור משום צער בעלי חיים אם הוא עושה לצורכיו ולתשמישיו. **דלא נבראו כל הבריות רק לשמש את האדם**, ומתוך הל"ן ראיות הוה נראה קצת דליכא איסור בכהאי גוונא, אלא שהעולם נזהרים ונמנעים, ואפשר הטעם לפי שאינו רוצה העולם לנהוג מדות אכזריות נגד הבריות", כדבריו פסק הרמ"א בשו"ע, אבן העזר סימן ה סעיף יד.

יש לציין כי בזמן בניית המשכן טויית הצמר מעל גופם של בעלי החיים נחשבה למלאכה מיוחדת, כפי שמבאר רש"י את הפסוק שמות לה, כז: "וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים", שטויה זו היתה בעוד הצמר מחובר לגופן של העיזים, ניתן ללמוד מכך שההגדרות המעשיות, מתי פעולה מוגדרת בפועל כצער בעלי חיים תלויה בזמן ובמקום.

78. כך משמע מתוס', עבודה זרה יא ע"א, שכותב שדווקא כבוד רבים יכול לדחות צער בעלי חיים, ומובן שלא כל כבוד שהוא יכול להתיר פעולה זו. וכן נכתב בשו"ת נודע ביהודה, מהדורה תנינא יו"ד סי' י, שאסר לצאת למסעות ציד, מכמה סיבות, אחת מהן היא שהדבר גורם לסבל מיותר לבעלי החיים. ועי' אגרות משה, אה"ע חלק ד סימן צב, שאסר לגדל עגלים בתור 'עגלי חלב', משום שהדבר גורם להם צער רב בהליך הגידול, והוא אינו נחוץ לכלל האוכלוסייה.

ט. פעולה שנעשית בבעלי החיים כדי שלא יזיקו זה את זה מותרת.⁸⁰ ולכן מותר לקטום מקור לאפרוחים, לגדוע את קרני בני הבקר, ופעולות דומות. מכיוון שהדבר כרוך בצער לבעלי החיים יש לעשות את הפעולה באופן שהצער שנגרם לבעלי החיים הוא המועט ביותר, כגון מריחת חומר אלחוש לפני ביצוע הפעולה.

י. מותר להמית בעל חיים כאשר הדבר נצרך (כגון, שחיטתם לצורך אכילתם, חשש להתפרצות מחלות, ועוד) ואין בכך משום איסור צער בעלי חיים.⁸¹
יא. הממית בעל חיים שלא לצורך עובר על איסור 'בל תשחית'.⁸²

באלו בעלי חיים יש איסור צער בעלי חיים

יב. החובה לדאוג לכך שבעלי החיים לא יסבלו, ואף חובת הוצאה ממונית לשם כך, היא רק בבעלי החיים שמשמשים את האדם, או באלו שמצויים ברשותו, כגון חיות משק וחיות מחמד.⁸³ אך אין חיוב לדאוג שכלל בעלי

79. ראה חת"ס שבת קנד, ב ד"ה צער בעלי חיים שכתב: "דכל שהוא לצורך אדם וכבודו והפסד ממונו ליכא משום צער בעלי חיים", לדעת שו"ת שבט הלוי, חלק ב סימן ז; גם רווח ממוני נחשב צורך האדם, ומותר לצער בעלי חיים בשל כך, אולם לדעת שו"ת בנין ציון, סי' קח; רווח ממוני בעלמא לא הותר, הותרו רק פעולות שמטרתן היא תועלת ממשית לאדם, וראה נשמת אברהם כרך ב, סימן כח סע' יח, ועיין בהרחבה במאמרו של ד"ר מיכאל ויגודה, 'פיטום אווזים', מאמר זה פורסם במקומות שונים וניתן למצוא במרשתת.

80. שו"ת שבט הלוי, חלק ב סימן ז..

81. זאת משום שערך 'חיי נפש' הוא רק בבני אדם, רק בבני אדם נאמר 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', ואילו בבעלי חיים אין חיוב כזה.

82. כמובא בגמ' חולין ז, ב, שרבי פנחסבן יאיר אמר לרבי שאין להרוג את הפרדות מכיוון שיש בכל איסור בל תשחית, וכך כותב למעשה הט"ז יו"ד סימן קטז ס"ק ו שמותר להמית כלב שמזיק, אפילו אם הוא אינו נושך.

83. כפי שמצאנו בכמה מקרים כגון: זקן ואינה לפי כבודו שפטור מפריקת בעל החיים למרות שיש לבעל החיים צער, כמובא בגמרא ב"מ לב, אמנם הראשונים במקום דנו בשאלה מדוע לפטורו, הרי צער בעלי חיים הוא מן התורה, ומדוע כבודו של הזקן פטור מאיסור צער בעלי חיים.

לדעת הרמב"ן, הוב"ד בני' ב"מ יז ע"ב ד"ה משום צער בעלי חיים, עשה של כבוד התורה עדיף על איסור צער בעלי חיים. לדעת הר"ן הוב"ד בני' ב"מ יז ע"ב ד"ה משום צער בעלי חיים, מכיוון שצער בעלי חיים הותר לצרכי האדם, גם כבודו של האדם הוא חלק מכך, ולכן פטור. אולם לדעת הרא"ש ב"מ פרק ב סי' ל, וכך נוקט הטור חו"מ סי' רעב שבמקרה זה שיש ודאות של צער בעלי חיים, אין פטור של זקן ואינה לפי כבודו, ולדעתו כשיש יחד עם הפטור מפריקה, גם צער בעלי חיים מחוייב לפרוק מדין צער בעלי חיים.

החיים בעולם לא יסבלו, כגון חיות משוטטות וחיות בר, אלא שכאמור אין להתאכזר לכלל בעלי החיים.

יג. ראוי לכל אחד לדאוג לבעלי החיים, אף שאינם בבעלותו שלו. ויש הסוברים שחיוב זה הוא גם בבעלי חיים השייכים לגויים⁸⁴. אם אדם טיפל בבעל חיים של חברו, מותר לו לדרוש תשלום עבור טיפול זה.⁸⁵

יד. אין איסור צער בעלי חיים בבעלי חיים שמזיקים לאדם או שמפריעים לו כגון נחשים, זבובים, וכדומה, ומותר להרגם, כפי שמובא במשנה⁸⁶: "הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש... כל הקודם להורגן זכה". היתר הריגתם הוא רק במקרה בו יש חשש שהם יזיקו לבני אדם⁸⁷.

אם כן, הרא"ש והטור סוברים שבכל מקום בו יש צער בעלי חיים יש חיוב לסייע לבעל החיים, אך לדעת הרמב"ן והר"ן חיוב הסיוע הוא אינו מוחלט. וכן פטור במקרה שהבעלים אינו מסייע, וכפי שנראה להלן.

84. עפ"י גמרא ב"מ לב ע"א: "בהמת עובד כוכבים מטפל בה כבהמת ישראל אי אמרת בשלמא צער בעלי חיים דאורייתא, משום הכי מטפל בה כבהמת ישראל. אלא אי אמרת צער בעלי חיים לאו דאורייתא, אמאי מטפל בה כבהמת ישראל? התם משום איבה." נחלקו הפוסקים במסקנת הסוגיה לדעת הרמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש יג, ט, המחבר בשו"ע סי' רעב סע' ט יש משמעות לבעלות על בעלי החיים, חיוב הסיוע מן התורה הוא בבהמה של ישראל, ואילו בבהמה של גוי חיוב זה הוא מדרבנן. אולם לדעת הרשב"א במקום, הטור והרמ"א חו"מ סי' רעב סע' ט, חיוב הפריקה הוא בכל בעלי החיים ואין משמעות לבעלות עליהם, ולכתחילה מכיוון שצער בעלי חיים הוא מן התורה, יש לחשוש לדעת הסוברים שחיוב הוא גם בבהמת גוי.

85. כפי שנלמד מהמשנה ב"מ ל ע"ב ביחס לדיני השבת אבידה וכדברי רבא שם בגמרא "כל שבשלו מחזיר - בשל חבירו נמי מחזיר, וכל שבשלו פורק וטוען - בשל חבירו נמי פורק וטוען", ובהמשך כתבה הגמרא גם כן את הדין של אפשרות נטילת השכר כחלק מהגדרת פריקה וטעינה, מובן שההגדרות לגבי חיוב עשיית הפעולה בין השבת אבידה לפריקה וטעינה הוא דומה.

וכפי שמבאר הגר"א את דברי השולחן ערוך חו"מ סי' רעב סע' ו, ובגר"א ס"ק ו, שמצוה מן התורה לפרוק עמו בחנם, שחיוב הפריקה בחינם הוא רק אם הוא בטל, אך אם עוסק במלאכתו רשאי לתבוע מהבעלים שכר כ'פועל בטל', או להתנות בפני בית דין ולקבל שכר גבוה יותר.

וכ"כ בשו"ע אדמו"ר הזקן, חו"מ הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים סעיף ד: "אבל לטרוח בגופו חייב להציל כל בעלי חיים מצער אפילו של הפקר ואפילו של עובד כוכבים. אלא שרשאי לתבוע שכר מן הנכרי אחר כך".

86. משנה סנהדרין א, א.

87. רבי יעקב עמדין, שו"ת שאילת יעב"ץ סימן קי: "מה כולל איסור צער בעלי חיים, האם הוא כולל כל אשר נשמת רוח חיים באפיו גדול וקטן ואפילו שקצים ורמשים ואפילו שלשול קטן שביים?"

תשובתו היא: "נראה שאינו באמת אלא בבעלי חיים שהם בני מלאכה, ואפשר שאפילו כלב וחתול נכללים בכך. אבל הקטנים שאינם ראויים למלאכת אדם, שאין בהם צער

טו. כשבעליו של בעל החיים מגלה דעתו שהוא אינו מעוניין לדאוג לריפוי בעל החיים, אין חובה לאדם אחר לטפל בבעל חיים זה,⁸⁸ אך יחד עם זאת מותר לרשויות לקחת מרשותו את בעל החיים, ואף לדרוש תשלום על הטיפול בבעל חיים זה.⁸⁹

צער בעלי חיים בדגים

טז. נחלקו הפוסקים האם יש איסור צער בעלי חיים גם בדגים. מכיוון שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה, לכתחילה יש לחשוש לדעת הסוברים שיש בהם איסור צער בעלי חיים, ואין לצער אותם ללא צורך.⁹⁰

חיות מחמד

יז. כאמור, מותר להחזיק בעלי חיים לצרכים שונים של האדם, ומתוך כך מותר להחזיק בעלי חיים גם לצרכי הנאתו של האדם, אך יש לתת את הדעת לכמה נקודות:

1. החזקת בעלי החיים (בעיקר כלבים וחתולים) יוצרת גם את הצורך בשליטה על התרבותם, דבר שכרוך פעמים רבות באיסורי תורה כגון סירוסם ועיקורם (ראה להלן).

בעלי חיים ומותר להרוג אותם וודאי שזבובים ויתושים שמאוסים ויש בהם חשש מכשול ואף קצת סכנה וצער לבני אדם, שאין בהם איסור צער בעלי חיים". מובן שהיתר הריגתם הוא רק במקום בו יש את חשש המכשול והסכנה.

88. על פי משנה ב"מ לב ע"א: "הלך וישב לו, ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק פרוק - פטור". בגמרא מובא שאין הכוונה פטור מוחלט, אלא פטור מפריקה בחינם, וחייבו בפריקה בשכר.

לדעת הרמב"ם רוצח ושמירת הנפש יג, ח, והשו"ע חו"מ סי' רעב סע' ז. אם הבעלים הלך, פטור לחלוטין מסיוע לבעל החיים כפשט המשנה, ודברי הגמרא הם אוקימתא שלא התקבלה להלכה. אולם לדעת הטור, כיוון שיש צער בעלי חיים, הוא מחוייב בפריקה, למרות שהבעלים מתנכר מחובתו זו, כדברי הגמרא.

הרמ"א, חו"מ רעב סע' ט סובר שבבהמת נכרי חייב לסייע, ולא רק משום איבה, במקרה זה אינו חולק על המחבר, למרות שגם כאן יש צער בעלי חיים, בכל אופן הוא מסכים לדברי המחבר שפטור לגמרי, ונראה לומר שבמקרה זה יש לימוד מיוחד, שנאמר "עמו" - ואם הבעלים הלך אין כאן עמו, ולמרות שיש צער בעלי חיים, לא ניתן לחייב את מה שהתורה מיעטה.

89. מדין תקנות הציבור שמוטל על הציבור לתקן.

90. לדעת שו"ת משנה הלכות, חי"ב סי' תל, בדגים יש צער בעלי חיים, מכיוון שגם בהם יש איסור כלאיים. אך לדעת שו"ת שיח יצחק, סימן שפז, אין בדגים איסור צער בעלי חיים מכיוון שמותר לאכול אותם ללא שחיטה. וראה אמונת עתיך 86 'דיג בחכה לשם הנאה', הרב אהוד אחיטוב; ותגובתו של הרב יעקב אפשטיין, אמונת עתיך 87.

2. פעמים רבות בעלי החיים גורמים להפחדת ילדים קטנים ולתקלות שונות כגון לכלוך רשות הרבים, רעש במרחב ציבורי ועוד.

לכן יש לבחון היטב לפני ההחלטה על החזקת בעלי חיים בבית שאכן בעלי חיים אלו לא יזיקו במרחב הציבורי, ולא יגרמו לנזקי שכנים, וישנה עדיפות להחזיק בעלי חיים שאינם גורמים לכל אלו, או אף לוותר כלל על החזקתם.

כמובן שמותר להחזיק כלבי נחיה ובעלי חיים המשמשים לתרפיה לזקוקים לכך, ומומלץ שלא להחזיק בעלי חיים לצרכי שעשוע גרידא.⁹¹

תנאי החזקתם

יח. מלבד האמור לעיל בנוגע לחובת הדאגה לכך שבעלי חיים לא יסבלו, יש לתת את הדעת לתנאים נאותים בהחזקת חיות מחמד. יש לדאוג שאכן תהיה אפשרות להחזיק את בעלי החיים בבית בתנאים נאותים מכל הבחינות: הגנה מפגעי מזג האוויר, הזנה בכל ימות השבוע, (וגם בזמן יציאה לחופש!!) טיפול במחלות, שטח סביר למחייתם ועוד. בייחוד יש לטפל טיפול נאות בבעל החיים לאחר המלטה, הן באם הממליטה והן בוולדות, ויש לקחת בחשבון לפני שמכניסים בעל חיים לבית שישנה אפשרות טכנית ומעשית לטפל במספר רב של ולדות.

יט. כשמוציאים בעל חיים למרחב הציבורי יש לוודא כי הוא קשור היטב, ללא הפרעה למרחב הציבורי. בעל חיים שזקוק למרחב חופשי יש לקחתו למקום ייעודי לבעלי חיים או או למקום שבו הוא לא יפריע לעוברים ושבים.

כ. אין להחזיק בעלי חיים שמוגדרים כמסוכנים, כגון זני כלבים שונים, והמחזיק בהם עובר על לאו 'לא תשים דמים בביתך'⁹².

כא. כשיש צורך בטחוני מפני חדירת מחבלים או גניבות וכדומה, מותר להשתמש בכלבי שמירה לשם כך, ויש להחזיקם באופן שהתועלת מפעילותם תהיה המיטבית ביותר, יחד עם שמירה על רווחתם במידת האפשר, ובכל מקרה יש להתקין להם מקום מוגן דיו מפגעי מזג האוויר ולספק מזון ומים באופן שוטף.

כב. חיות מחמד אינן מוקצה, ומותר לטלטלן.⁹³

91. הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

92. אחד הדינים שנלמדו מאיסור 'לא תשים דמים בביתך', הוא שאסור לאדם לגדל כלב רע בתוך ביתו, כמוכא בכתובות מא, ב.

93. הרב יעקב אריאל, באוהלה של תורה, ח"ה סי' כה טלטול חיות מחמד בשבת'.

חיות מחמד שלא מעוניינים בהחזקתם

כג. אחד הגורמים המשמעותיים לריבויים של בעלי החיים המשוטטים הוא בעלי חיים שגדלו בבתים שונים ולאחר שמחזיקיהם לא היו מעוניינים בהם, שחררו אותם. פעולה זו גורמת לעומס רב של בעלי חיים משוטטים ומתוך כך לסבל שלהם, לכן כשמעוניינים לסיים את החזקתו של בעל החיים, מסיבות שונות, יש לדאוג להעבירו לאדם אחר שימשיך ויטפל בו, פרטיים או עמותות שונות, ואין לשחררם לטבע.⁹⁴

האכלת בעלי חיים ביתיים

כד. מותר להאכיל את כל בעלי החיים הביתיים בשבת, היתר זה הוא הן לבעלים והן לאדם אחר.⁹⁵

כה. אם אין לבעל החיים אוכל זמין, יש לתת לו לאכול לפני שבעליו אוכלים.⁹⁶

כו. אם אין לאדם בנמצא אוכל שמיועד לבעלי חיים מותר לתת לו אוכל שמיועד לאדם.⁹⁷

האכלת בעלי חיים משוטטים

כז. בימות החול אין מניעה להאכיל בעלי חיים משוטטים (כגון חתולי רחוב),⁹⁸ ומותר להאכילם בתנאי שהאכלה זו אינה מפריעה לשכנים. (מומלץ

94. יש עוד לציין כי לעיתים שחרור שאינו מבוקר של בעלי חיים לטבע גורם לשינוי האיזון הביולוגי באותו אזור.

95. שבת קנה ע"ב, משום שבעלי חיים אלו אינם יכולים להשיג את מזונם בעצמם, הגדרתם היא ש'מזונם עליך' וכל אחד יכול להאכילם, גם מי שאינו הבעלים שלהם. שולחן ערוך, או"ח סי' שכד סע' יא; באה"ל, סי' שכד סע' יא ד"ה ויוני בייתות; שמירת שבת כהלכתה, פרק כז סעיף כא.

96. גמרא, ברכות מ ע"א: "אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת". טור, סי' קסז; מג"א, סי' קסז ס"ק יח; חיי אדם, כלל מה סעיף א; משנה ברורה, סי' קסז ס"ק מ. בטעם הדבר נכתב בשו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א סי' יז, שאם לא יהיה לבהמה זמן קבוע לאכילה יש חשש שהיא תמות מרעב. על כן, מובן שאיסור זה הוא רק אם אין לבעלי החיים מה לאכול, אך כשיש להם אוכל זמין, אין חשש שימותו ברעב. וכך הסיק למעשה הרב יהודה עמיחי, 'האכלת בהמה קודמת לאכילת הבעלים', אמונת עתיך, 63 עמ' 18.

וראה ב"י, או"ח סי' קסז, ד"ה ויאכל מיד; באה"ט, סי' קסז ס"ק ט; ושו"ת 'כתב סופר', חלק א או"ח סי' לב, שדנו בשאלה האם איסור האכילה הוא גם לגבי טעימה.

97. תשובות רב נטרונאי גאון אורח חיים סימן נא.

98. כפי שמובא בשולחן ערוך הרב, חושן משפט הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים סעיף ד: "נכון להשליך חתיכה קטנה לפני כלב להדמות בדרכי הקב"ה שמרחם עליו ומשהה

להתעדכן בתקנות העזר העירוניות שמתעדכנות מפעם לפעם), ויש לתת את הדעת על כך שהאכלתם באופן סדיר גורמת לריבויים, ויוצרת קשיים משמעותיים לטיפול במטרדים שהם יוצרים, כגון מפגעי ריח והצורך לשלוט בהתרבותם, דבר הכרוך באיסורי תורה של סירוס ועיקור.

כה. בשבת, מותר להאכיל בעלי חיים משוטטים רק אם יודעים בוודאות שאין להם אפשרות להשיג את מזונם במקום אחר.⁹⁹

פרוות

כט. בזמננו, מכיוון שישנם תחליפים סינטטיים לפרוות, אין כל הצדקה לצוד בעלי חיים לצורך פרוותיהם או זנבותיהם.¹⁰⁰

גן חיות

ל. מותר ללכת לצפות בחיות המצויות בגני חיות.¹⁰¹

אכילתו במעיו ג' ימים מעת לעת הואיל ומזונותיו מועטים". אולם אין חיוב להקים תחנות האכלה וכדומה, כפי שמובא בדבריו לאחר מכן: "ויכנו במקל אחר שישליך לפניו כדי שלא ירגיל לבא אצלו".

99. זאת משום שאין להאכיל בעל חיים שניזון מעצמו, ובעלי החיים המשוטטים משיגים את מזונם על פי רוב בעצמם, כפי שנפסק בשולחן ערוך, אורח חיים סימן שכד סע' יא. אולם כלב שקשה לו להשיג את מזונותיו בעצמו, מותר להאכילו, ולכן רק אם יודעים בוודאות שבעל החיים לא יכול להשיג את מזונו במקום אחר, מותר להאכילו גם בשבת.

100. הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

101. שו"ת נתן להורות חלק ד; יחוה דעת, חלק ג סימן סו.

פרק ח

טיפול בבעלי חיים בשעת מחלתם¹⁰²

1. ימות השבוע

א. אדם שיש בבעלותו או ברשותו בעלי חיים מחויב לדאוג לריפויים בשעת מחלתם, ואף להוציא על כך ממון, כמו כן עליו לדאוג לנתינת החיסונים המתאימים.¹⁰³

ב. אין להזניח בעל חיים סובל בשעת מחלתו.

ג. במקרה שאין אפשרות לרפאו או כשהעלות של הטיפול תהיה גבוהה מהתועלת הממונית בהשארתם, הרי שאין חיוב לרפאם, וניתן להמיתם.¹⁰⁴

ד. אין חובה לרפא בעל חיים של חברו.¹⁰⁵

ה. אין חובה לטפל בבעלי חיים משוטטים ובחיות בר, כיוון שאינם ברשותו של האדם, והוא אף לא גרם למצבם, ואין חיוב להוציא ממון עבור ריפויים.¹⁰⁶

102. עקרונותיו של פרק זה הם מתוך החוברת 'הלכות גידול צאן' בהוצאת מכון התורה והארץ.

103. מכיוון שבעלי החיים תלויים באדם לחלוטין, והוא אף יוצר עבורן את תנאי החיים שבהם הם מצויים, יש לדאוג לרפואתם במידת האפשר. וזו אף פעולה שיש בה מן האכזריות ליהנות מבעל חיים בעודו בריא, וכשהוא סובל 'להשליכו לכלבים' וכן, ישנן מחלות רבות של בעלי החיים שהן 'זואונוטות', כלומר פוגעות גם בבני אדם, ולכן כדי שבני אדם לא ייפגעו יש לדאוג לכך שבעלי החיים יהיו בריאים ומחוסנים.

104. רק בישראל נאמר: ויקרא כה, לו: 'וחי אחיך עמך', מפסוק זה למדו חז"ל שיש מצווה להחיות ישראל שבסכנה, מתוך כך אין כל חובה להחיות בעלי חיים, ובמקרה הצורך אין כל איסור בהמתתם.

105. כפי שנלמד במשנה נדרים לח ע"ב "המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו - עומד אבל לא יושב, ומרפאו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון", ובגמרא שם מא ע"ב מבואר שרפואת ממון היינו ריפוי בהמת חברו, שאין לו לרפא את בהמתו אבל יכול לומר לו מהי התרופה המועילה בשבילה.

נחלקו הראשונים בחיוב זה: לדעת התוס' במקום ד"ה רפואת אין לרפא את בעל החיים מכיוון שאין מצווה בריפוי, לעומת השבת אבידה שהיא מצווה ולכן יכול להחזיר לו אבידתו.

אולם לדעת הר"ן שם ד"ה אלא רפואת נפש גופוכשאין רופא אחר עליו לרפא את בהמת חברו מדין השבת אבידה.

אם כן, הדיון בראשונים אלו הוא בשאלה האם יש דין השבת אבידה בריפוי בעל החיים של חברו, ואינם דנים בשאלת צער בעלי חיים, מובן מכך שאין חיוב לרפא את בעל החיים מדין צער בעלי חיים.

106. עפ"י בבא מציעא לב ע"א; שו"ע, חו"מ סי' רעב, שעל אף שיש חובה לסייע לבעלי

עם זאת, במקרים שבהם הטיפול בבעלי חיים אלו נצרך כדי לצמצם התפרצות של מחלות (כגון: חיסונים אוראליים כנגד כלבת ועוד), או שהטיפול בהם נצרך לשם רפואת הציבור, יש חובה לטפל בהם. זאת מכיוון שיש בכך תועלת עבור בני האדם.

2. שבת

העקרונות

ה. הכלל הוא שכל טיפול שיש בעשייתו משום איסור תורה או משום איסור דרבנן, אין עושים לבעל חיים, אף אם ייגרם לו נזק בלתי הפיך,¹⁰⁷ לבד מהמקרים שיפורטו להלן.

ו. במקרה של חשש לצער בעלי חיים בשבת, ניתן להתיר: א. ביטול כלי מהיכנו¹⁰⁸ ב. טלטול מוקצה בשבת ג. אמירה לגוי לעשות מלאכה בשבת.

ז. ניתן להתיר דברים אלו רק כשאין אפשרות אחרת שאינה כרוכה בהיתר איסור.¹⁰⁹

החיים, אם הדבר כרוך בהוצאה ממונית אין חובה לאדם להוציא ממון זה. עם זאת, פשוט הדבר שאם האדם גורם צער לבעל החיים, או שבעל החיים הוא ברשותו של האדם יש חובה להוציא ממון על כך. זאת משום שחובת הפריקה והטעינה של הבעלים היא גם כשהוא צריך להוציא על כך ממון.

107. משנה ברורה סי' שלב ס"ק ו; שמירת שבת כהלכתה פכ"ז סע' נה.

108. דהיינו לגרום לכך שלא יהיה ניתן להשתמש בכלי מסוים במהלך כל השבת, איסור זה הוא תולדה של איסור 'סותר'.

109. על פי הגמרא, שבת קכח ע"ב, שדנה בסתירה בין דברי רב לבין המובא בתוספתא, שבת פ"ד ה"ג. וכך סוברים למעשה: מאירי, שם ד"ה בהמה; ספר החינוך, מצוה תצו.

מתוך כך מובן שאף במקרה שיש בו צער בעלי חיים, יש לבדוק האם כדי למנוע את צער הבהמה ניתן לעשות מעשה היתר, ורק אם אין אפשרות כזו, ניתן להתיר איסורי דרבנן. בביאור הדבר ראה ברמב"ן, השגות לספר המצוות שורש א ד"ה והנה בכאן.

נחלקו הרמב"ם, שבת פכ"ה הכ"ו; והרי"א^ז, שבת נא ע"א בדפי הרי"ף אות ג; האם במקרה זה ניתן לעשות מעשה בידים, כדי לסייע לה. לדעת הרמב"ם אין לעשות כן: "אף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים מפני צער בעלי חיים לא גזרו, ואסור להעלותה בידו". לדעת ריא"ז מותר לעשות מעשה בידים: "ומורי זקני הרב אומר שאם א"א ע"י כרים וכסתות מותר להעלותה בידים שצער בעלי חיים איסורו מן התורה והתירו איסור של דברי סופרים מפני איסור של תורה".

ביאר המגן אברהם, סי' שה ס"ק יא, בדעת הרמב"ם: "אע"ג דאיכא צער ב"ח אסור דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה דיש דברים שהעמידו אפי' במקום כרת, ופשוט דמותר לומר לעכו"ם להעלותה".

למעשה כתב אשל אברהם, סי' שח ס"ק א, שבמקרה שבו לא ניתן לסייע באופן אחר, מותר לעשות מעשה בידים, משום שצער בעלי חיים מדאורייתא, ואין לחוש לשבות

טיפול בבעלי חיים חולה בשבת על ידי יהודי

- ח. אין לבצע כל טיפול הדורש התערבות כירורגית.¹¹⁰
- ט. פעולות רפואיות שאין עושים אותן לאדם משום גזרת 'שחיקת סממנים', כגון הכנת תרופות ונטילתן, מותר לעשותן עבור בהמה.¹¹¹
- י. פעולות שנאסרו משום טרחה מרובה, אם מטרתן היא מניעת צער לבהמה - מותר לעשותן, ואם מטרתן היא תענוג לבהמה - אין לעשותן.¹¹²
- יא. מותרת ההזרקה לשריר וכן הזרקה תת עורית, אך הזרקה לווריד אסורה.¹¹³
- יב. מותר לפורר כדורים או טבליות עבור רפואה לבהמה.¹¹⁴
- יג. טיפול בפצעים: מותר לרסס יוד, להזריק אנטיביוטיקה לשריר, להניח משחה, אך אין למרוח משחה או לתפור את הפצעים.¹¹⁵

כדעת ריא"ז. וכך סוברים: חזו"א, או"ח מח ז; והר צבי, או"ח ח"א סימן רה; וסוף חלק א בחלק שבתים.

110. משום שפעולות אלו כרוכות בעשיית איסורי תורה כחובל וקושר.
111. כדעת רבי אושעיא בגמרא שבת נג ע"ב: "בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן אדם שאחזו דם מעמידין אותו במים בשביל שיצטנן אמר עולא גזירה משום שחיקת סממנין אי הכי אדם נמי אדם נראה כמיקר אי הכי בהמה נמי נראה כמיקר אין מיקר לבהמה ולבהמה מי גזרינן והתניא היתה עומדת חוץ לתחום קורא לה והיא באה ולא גזרינן דילמא אתי לאתויי אמר רבינא כגון שהיה תחום שלה מובלע בתוך תחום שלו רבי נחמן בר יצחק אמר שחיקת סממנין גופה תנאי היא דתנאי בהמה שאכלה כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה ורבי אושעיא מתיר דרש רבא הלכה כרבי אושעיא".
- וכך סוברים למעשה: רי"ף, שבת כד ע"ב בדפיו; רמב"ם, הל' שבת פכ"א הלכה ל; טור ושולחן ערוך, או"ח סי' שלב סע' ב-ד; חיי אדם, כלל נט סע' יא.
112. הגמרא שבת נג ע"א, הסתפקה האם מותר לתת מרדעת על גבי החמור בשבת: "מהו ליתן מרדעת על גבי חמור בשבת... שמואל אמר מרדעת מותר טרסקל אסור... רב פפא אמר כאן לחממה כאן לצננה לחממה אית לה צערא לצננה לית לה צערא והיינו דאמרי אינשי חמרא אפילו בתקופת תמוז קריא לה".
- הגמרא דנה בשאלה האם מותר לשים כלים שמיועדים לחימום או לקירור הבהמה על הבהמה בשבת; המרדעת נחוצה לחמור בשביל לחממו ואילו הטרסקל אינו נחוץ לו לשם חימומו. הגמרא מסיקה שפעולות שמטרתן היא מניעת צער - מותר לעשותן, ופעולות שמטרתן היא תענוג לבעל החיים - אין לעשותן.
- בטעם הדבר ביארו התוספות והריטב"א שבת נג ע"א; שאין לעשות פעולות שמטרתן היא תענוג, משום שהן טרחה בשבת.
113. הזרקה לווריד אסורה, שכן שבכך הוא חובל, משום שבפעולה זו ישנה הוצאת דם בוודאות, ומלאכה זו אסורה מן התורה, לעומת זאת בהזרקה לשריר אין בהכרח הוצאת דם. ראה שמירת שבת כהלכתה פכ"ז סע' נה.
114. הר צבי, או"ח א קונטרס לט מלאכות טוחן סי' ב.
115. הזרקת תרופות לשריר מותרת, משום שלא כרוך בפעולה זו איסור תורה או איסור

הנחיות כשהמטפל בבעל החיים הוא גוי

יד. במקרה של צער בעלי חיים לא נאסרה אמירה לגוי, לכן מותר לעשות על ידו רק פעולות שמטרתן היא מניעה ישירה של צער בעלי חיים. ולשם כך מותר לומר לו שיעשה גם מלאכות שאסורות מן התורה.¹¹⁶ אך פעולה שאין בה מניעה של הצער, יש לעשותה רק באופן שאינו כרוך בחילול שבת כל שהוא.¹¹⁷

טו. מותר לומר לגוי שיטפל בפצעים שנגרמו לבעל חיים, גם אם הדבר כרוך בתפירה או במריחת משחות.¹¹⁸

יז. במקרה שיש בו צער בעלי חיים, מותר לומר לגוי שיתקשר לוטריןר גוי, כדי שיבוא לטפל בבעלי החיים.¹¹⁹ יש לדאוג לכך שהדבר ייעשה בצנעה.¹²⁰

טלטול בעלי חיים בשבת

יח. טלטול מוקצה בשבת אסור מדרבנן.¹²¹

-
- דרבנן, אלא גזרת 'שחיקת סממנים' בלבד, וגזרה זו לא נגזרה לבהמות. לעומת זאת, בתפירה יש איסור תופר, שבכל תפירה רפואית יש משום קשר של קיימא וקשירה של אומן, ראה גמרא שבת עד ע"ב; שולחן ערוך או"ח סי' שיז סע' א; ט"ז או"ח סי' שיז ס"ק א; ושמירת שבת כהלכתה פרק לה סע' ד.
- במריחת משחה יש איסור תורה של ממרת, כמובא בגמרא, שבת עה ע"ב; ובשולחן ערוך, או"ח סי' שכח סע' כב. אך כתבו החזו"א, או"ח סי' נב ס"ק טז; ושמירת שבת כהלכתה, פרק כז סע' נה; אך בהנחת משחה גרידא, ללא מריחתה, אין כל איסור, הן מכיוון שזו רפואה שלא גזרו עליה חכמים, והן מכיוון שלא נעשית כל פעולה, מעבר להנחת המשחה גרידא.
116. על פי המהר"ם מרוטנבורג, סי' מט דפוס פראג, שהתיר את האמירה שיחלוב את הבהמה, וחליבה אסורה מן התורה,
117. על פי מהר"ם מרוטנבורג, דפ' פראג סי' מט, שהתיר על פי הגמרא שבת קכח, לומר לגוי שיחלוב את פרותיו. וכן מובא באחרונים, שכתבו על כמה מקרים שיש בהם צער לבהמה, שמוותר לומר לגוי לסייע לה; הרמ"א, שו"ת הרמ"א סי' עט, התיר לומר לגוי להאכיל אווזים בשבת, למרות שהם מוקצה. פרי מגדים, כף החיים וביאור הלכה, אורח חיים סימן שלב, התירו לומר לנכרי שיסייע לבהמה בהמלטה.
118. זאת משום שפעולות אלו נצרכות לרפואתו של בעל החיים, מותר לומר לו לעשותן, משום שהיתר האמירה נסוב גם על פעולות שאסורות מן התורה.
119. הערה זו מבוססת על מאמרנו 'הזמנת וטרינר או טכנאי גוי על ידי עובד גוי בשבת' אמונת עתיך מס' 90, עמ' 40; ראה שם באריכות את כל פרטי הדין. כללו של דבר, מכיוון שהקריאה נעשית על ידי הטלפון, ואיסור השימוש בו הוא מדרבנן, על כן במקרה של צער בעלי חיים ניתן להתירו, לפי הצורך.
120. על פי הנחיית הגר"י אריאל שליט"א.
121. בגמרא, שבת קכג ע"ב, נלמד איסור מוקצה מפסוקים שנאמרו בנחמיה פרק יג; וביאר שם רש"י, שבת קכג ע"ב ד"ה שלושה, שהאיסור הוא מדרבנן. פסוק נוסף שהאיסור

יט. בעלי חיים הם מוקצה, ואין לגעת בהם שלא לצורכם.¹²²
 כ. בעלי חיים שמתו ויש חשש שאם לא יוציאו אותם תתפשט מחלה ותדביק
 אף בעלי חיים בריאים, מותר להוציאם.¹²³

המלטה בשבת

כא. בשלב הראשון של ההמלטה בפועל, אין לעשות כל פעולה לצורך
 הממליטה.¹²⁴

נלמד ממנו הוא: "ממצוא חפצך ודבר דבר" ישעיהו נח ג. ראה רמב"ם, הל' שבת פכ"ד הי"ב; ושולחן ערוך, או"ח סי' שח סע' א.

122. עפ"י גמ', שבת קכח ע"ב; תוספתא, שבת מהד' ליברמן פט"ו ה"א.
 רש"י על הגמרא, ביאר שהדידוי המותר הוא: "אוחז בצוארו ובצדדין וגוררו ומסייעו ומנענע לו ברגליו". אולם עקירה אסורה משום שבעל החיים הוא מוקצה, ועקירתו היא טלטולו, כך מבאר המאירי, שבת קכח ע"ב. על כן, בהמות שיש חשש שיגביהם, אין לדחותם או לדדותם. דעה זו הביא הב"י, או"ח סי' שח ס"ק מ; וכן נקטו למעשה רי"ף, שבת נא ע"א בדפיו; רמב"ם, שבת פכ"ה הכ"ו; טור ושולחן ערוך, או"ח סי' שח סע' מ; לבוש, או"ח סי' שח סע' מ; ערוה"ש, או"ח סי' שח סע' סו.

אולם לדעת הר"ן, נא ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה ונמצא וד"ה ומיהו; על אף שמותר לדדות בעלי חיים בחצר, מכיוון ש"כל מידי דלא חזי לטלטול כשם שאין מטלטלין את כולו כך אין מטלטלין מקצתו", מותר לדדות בעלי חיים רק כשיש צער בעלי חיים, ואם כן מותר דווקא כשצריכים לכך. הב"י, או"ח סי' שח ס"ק מ, הביא את דעת הר"ן, ולדעתו הגדרת הצער היא בכל מקרה שיש צורך לכך, וכך מבאר מהר"י אבוהב על הטור, סי' שח ד"ה תרנגולת בדעת הרמב"ם. וכן נקטו למעשה: דרכי משה הארוך, סי' שח סע' מ; לבוש, או"ח סי' שח סע' מ; ט"ז, או"ח סי' שח ס"ק כג; מגן אברהם, או"ח סי' שח ס"ק סח בדעת השולחן ערוך שם; ביאור הגר"א, או"ח סי' שח סע' מ ד"ה אם צריכין; שולחן ערוך הרב, סי' שח סע' עה; ערוה"ש, או"ח סי' שח סע' סו; משנה ברורה, סי' שח ס"ק קנא.

אם כן, הטלטול המותר הוא אחיזה באחד מחלקי הבהמה, כדי להביא אותה למקום הרצוי, אך אין להגביה אותה. זאת ניתן לעשות רק במקרה שיש בו צער בעלי חיים, כפי הכרעת כל הפוסקים האחרונים.

אסור טלטול זה הוא אף במקום הפסד כלים, כפי שמבאר המשנה ברורה, או"ח סי' שח ס"ק קמו. שהרי לא הותר טלטול מוקצה במקום הפסד. ה"ט"ז, ס"ק כב, מבאר בדעת המהרש"ל, שו"ת סי' י' כ, שניתן לצוד בשבת תרנגולים ולטלטלם, ונשאר ב'צריך עיון' על דבריו. וכתב החיי אדם, שבת כלל נט סעיף י, לגבי בהמה שנפלה לגומא שבחצר וירא שמא ימות שם - "אפשר יש לסמוך על השלטי גבורים להתיר טלטול מוקצה דאין לו שורש מן התורה".

123. שמירת שבת כהלכתה, פרק כז סע' נט; מראש צורים, סימן נד. לדעתם הדבר מותר מכיוון שיש בכך צורך, ומכיוון שמותר לטלטל עבור הכלבים, מותר להוציא בעלי חיים שמתו כדי שאחרים לא יידבקו.

124. משום שבשלב זה אין חשש לצער בעלי חיים, ולא נשקפת סכנה לאם או לולד, וכן, יש להגדיר פעולה זו כפעולת יילוד ולא כפעולת סיעוד, כפי שיבואר להלן.

כב. אם ההמלטה אינה מתקדמת, וכן אם מזהים סיבוך בה:

1. מותר לסייע לממליטה לסיים את ההמלטה.
2. מותר למשוך את הוולד מהרחם, לאחר שהוא התחיל לצאת¹²⁵.
3. לכתחילה, עדיף לעשות כן על ידי גוי, ואם אין גוי מותר לעשות כן על ידי ישראל¹²⁶.

כג. לאחר ההמלטה, אם יש חשש סביר שמא ישנם ולדות נוספים מותר לבדוק בדיקה פנימית ביד, האם ישנם ולדות נוספים, וכן במישוש חיצוני.

125. בגמרא שבת (קכח ע"ב) נאמר: "אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין". מהגמרא מובן שפעולת היילוד האסורה היא לפני השלב שבו התחיל הוולד לצאת, ומשמע שמדובר אף בשלב שבו הבהמה לא התחילה בתהליך ההמלטה. משום שפעולות הסיעוד שהגמרא דנה בהן הן פעולות כדחיקת הוולד מהבטן על ידי נגיעה בבהמה, וטלטולו שלא יפול לארץ, מובן שהדין בפעולות אלו הוא לאחר שהבהמה כבר החלה בתהליך ההמלטה.

הראשונים דנו בסוגיה זו מדוע אסור ליילד ביום טוב: לדעת רש"י, איסור היילוד הוא מדרבנן, משום טרחה יתרה, וכן כתב המאירי (שם). לדעת הרשב"א (שם) איסור היילוד הוא מן התורה. הריטב"א (שם) מביא שתי אפשרויות: (א) מדובר באיסור דרבנן - משום שבות, (ב) בשם 'יש מפרשים', מדובר באיסור תורה של מתקן, וחייב משום מכה בפטיש.

מחלוקת נוספת היא מה הדין בשבת: לדעת ר"ח והמאירי (שם) דברי המשנה נסובים גם על שבת. הרא"ש (שבת פרק יח סי' ד) מביא את דעת ר"י שהסתפק בכך. הטור (או"ח סימן שלב) מביא את המשנה בקשר לשבת. ראה ב"י, שהקשה על דבריו, וב"ח וחיידושי מהר"ח, שיישבו את דבריו: ראה ט"ז (סי' שלב ס"ק א), שסובר שישנה טעות סופר ברא"ש.

השולחן ערוך (סי' שלב סע' א): נוקט בסתמא שאין מיילדין את הבהמה בשבת, ולא מזכיר את עניין הסיעוד, וכתבו המג"א והבאה"ט במקום, שאף פעולת הסיעוד אסורה בשבת.

ה'לבוש' נוקט שאין מיילדין הבהמה בשבת, רק במקרה שאין סכנה לממליטה או לוולד. וכן כתב להקל כדבריו הפמ"ג. למעשה נכתב בבאה"ל (סי' שלב, ד"ה אין מילדין): "ואם היא מבכרת ויש לחוש שמא תמות הבהמה מסתפק הפמ"ג ע"ש וע"י אינו יהודי בודאי יש להקל".

וכתב חזו"א (או"ח סי' נט סע' ה): "כן יש להקל בהוצאת וולד הבהמה במקום חשש סכנה לולד או לאם, כיון דלדעת רש"י ותוס' אינו אלא מדרבנן אחר שנתעורר הולד לצאת, וזו גם דעת הרמב"ם, ואף שדעת רשב"א וריטב"א שבת שם שהוא דאורייתא יש לסמוך על דעת הר"מ רש"י ותוספות".

וראה בהרחבה במאמרו של הרב מאיר שלזינגר, 'המלטה בשבת', (המעין, תשרי תשכד כרך ד' גליון א עמ' 18-22), ובספר 'מראש צורים' (סי' מח, 'המלטה בשבת', עמ' שמח-שסד).

126. ב'כף החיים' (סי' שלב) נכתב: "אין מילדין ואם היא מבכרת שיש חשש סכנה או אפילו אינה מבכרת שלפעמים ימצא שילידתה קשה ויש חשש סכנה יש להתיר ע"י עכו"מ משום דיש לחוש למ"ד יש בלידה איסור תורה אבל ע"י עכו"מ שרי".

מותר להזיז את הוולדות לאחר ההמלטה, רק אם יש חשש סביר שהם ייפגעו במקום בו הם נמצאים¹²⁷.

כד. השליה היא מוקצה, ואין לטלטלה, אך אם היא נצרכת לצורך קירוב הממליטה לוולד- מותר לטלטלה.

127. מכיוון שאם לא יזיזו את הוולד הוא ינזק יש בכך משום צער בעלי חיים שדוחה איסורי דרבנן של טלטול מוקצה, כדעת הרי"א^ז שבמקום בו יש צער בעל חיים מותר לעשות מעשה בידים, ראה לעיל.

פרק ט

בעלי החיים במשפט העברי¹²⁸

חיוב הריגת בעלי חיים

אנו מוצאים בתורה מספר מצוות שעוסקות בעונש שיש להשית על בעלי החיים, כגון החיוב לדון בשור מועד ושור תם;¹²⁹ בנגיחת אדם: "וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי, ואם שור נגח הוא... השור יסקל וגם בעליו יומת, או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו, אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל".

בנגיחת בעל חיים אחר: "וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון, או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלם ולא ישמרנו בעליו שלם ישלם שור תחת השור והמת יהיה לו".

חיוב הריגת הבהמה כשאדם קיים עימה יחסי אישות אסורים¹³⁰: "ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו, ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם". ומצוות נוספות.

מפסוקים אלו אנו למדים כי יש מקרים בהם יש להרוג בעלי חיים, אם בשל מעשיהם ואם בשל מעשים שבני האדם עשו עימם.

אופן העמדתם לדין

מובא במשנה:¹³¹ "דיני נפשות בעשרים ושלשה... הרובע והנרבע - בעשרים ושלשה, שור הנסקל - בעשרים ושלשה".

המשנה דנה במספר הדיינים שצריכים לדון כשעוסקים בדיני נפשות, דהיינו כשדנים האם יש להוציא את הנידון להורג. במקרה זה קבעה המשנה כלל שיש לדון בעשרים ושלשה דיינים, מספר זה הוא 'סנהדרין קטנה'¹³², לענין

128. ראה בהרחבה נספח ה, סקירת מגמות משפטיות.

129. שמות כא, כח- לו.

130. ויקרא כ, טו- טז.

131. סנהדרין פרק א משנה א.

132. בית דין שהיה בכל עיר ועיר, מכות ז,א.

זה המשנה השוותה בין הדין שיש לדון את האדם לדין שיש לדון את הבהמה.

מהשוואה זו למד השופט אליקים רובינשטיין¹³³ כי ייתכן וההלכה רואה בבעלי החיים כצד למשפט, כדבריו: "במשפט העברי יתכן מעמד לבעל חיים כצד למשפט" ראיותיו הן מהמשנה המוזכרת.

אולם אין להוכיח כן ממשנה זו, זאת משום שהמשנה הביאה ראיה לדבריה מכך שהתורה כרכה את הריגת האדם והריגת הבהמה באותו פסוק: "והרגת את האשה ואת הבהמה", נלמד מכך ש"כמיתת הבעלים כך מיתת השור", דהיינו גזירה שווה.¹³⁴

האחרונים דנו בגזירה שווה זו, ויש שכתבו¹³⁵ שמכיוון שאם מחייבים להרוג שור מועד אזי יש בכך משמעות גם לבעלים, שאמנם אינו מחוייב במיתה בידי אדם 'אי אתה הורגו על רציחת שורו', אלא משמעות הפסוק: 'השור יסקל וגם בעליו יומת' הכוונה היא למיתה בידי שמים, שבעל השור מחוייב בה אם שורו הרג, לכן דין מיתה לשור הוא גם מיתה לבעלים לכן דינו של השור הוא בעשרים ושלושה דיינים.

גזירה שווה זו היא ההשוואה היחידה הקיימת בין דיני אדם לדיני הבהמה, אך לכל שאר פרטי הדין דיני שור הנסקל הם כדיני ממונות בלבד ולא כדיני נפשות, כמובא בגמרא:¹³⁶ "עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכולן אין נוהגין בשור הנסקל, חוץ מעשרים ושלושה".

וכך כותב הרמב"ן בביאורו לפסוק¹³⁷: "אך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו", "תמה אני, אם הדרישה כמשמעה, מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר, ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר. ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו, שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא, וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו, ואיננו להעניש את בעליו בממוון, כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וצוה כן בבני נח כבישראל".

133. בג"ץ 466/05 ראה שם בעיקר פסקה 4. יש לציין כי למעשה לדבריו בדין הישראלי בעלי החיים אינם בעלי מעמד בפני עצמם, ולכן דחה את העתירה שרצתה לטעון כי הצבאים יכולים להיות צד במשפט בנוגע לטוח חיותם.

134. ראה בירושלמי סנהדרין א, ב שמובא שם שדיני שור הנסקל הם דיני ממונות גרידא ולא נפשות, ויש גזירת הכתוב לחייבו סקילה, וגזירה שווה לדונו בכ"ג, ראה רש"י סנהדרין לב, א ד"ה ודיני נפשות שכותב שדיני שור הנסקל הם דיני ממונות גרידא.

135. ראה למשל אגרות קודש כרך כד תשובה ט' פג.

136. סנהדרין לו, ב.

137. בראשית ט, ה.

הרמב"ן מסתפק האם ניתן לומר שהקב"ה ידרוש את דם החיה שהרגה את חברתה, כפי שהיא דורשת זאת מאדם ההורג את חברו, ומבאר שהדבר לא יתכן כי הרי החיה עושה את הדברים בבלי דעת, לכן הוא מבאר שהסיבה שחיה שהמיתה תומת בידי שמים זה דין מיוחד שחידשה התורה.

וכך כותב הרמב"ם:¹³⁸ "היות הבהמה נהרגת כשתהרוג אדם, אינו לקחת דין ממנה כמו שירחיקו עלינו הצדוקים, אבל הוא לקחת הדין מבעליה"

באופן נוסף ניתן לומר שעל מנת להגדיר שור כשור שחייב סקילה ישנם פרטי דין רבים, כגון הגדרתו כשור תם או כשור מועד, שהדבר תלוי אם הוא הרג לפני כן, את מי הוא הרג, ואם היתה לו כוונה בהריגה, מכיוון שדינים אלו כרוכים בדיני נפשות, יש לדון את השור כפי שדינים דיני נפשות.¹³⁹

יותר מכך, הרי אין חולק שהרוצה לאכול בשר יכול לשחוט כהלכה וליהנות מהבשר, ואין כל צורך לבית דין לשם המתת בעל החיים, אם כן דבר ברור הוא שדיני הריגת בהמה בשל מעשה שהם עשו או שנעשה עליהם אינו נובע מהחשש להרגם, אלא דין מיוחד שקשור למכלול המעשה באופן רחב יותר.

אמנם בשל תקנות הציבור בית הדין יכול לקבוע תקנות שונות שביניהן יש גם דאגה לבעלי חיים, אך אין זאת משום שבעלי החיים הם צד, אלא משום דאגה לציבור.

138. מורה נבוכים ג, מ.

139. ראה בהרחבה ברמב"ם הל' נזקי ממון פרק י.

סוגיות אקוטאליות

55	פרק י: גידול בעלי חיים במשקים חקלאיים
55	א. רקע
56	ב. החזקת בעלי החיים
57	ג. הנשרה כפוייה
57	רקע
58	דיון הלכתי
59	פרק יא: סירוס בעלי חיים משוטטים וביתיים ועיקורם
59	רקע
59	הנחיות הלכתיות
60	פעולה הפיכה
61	המתת בעלי חיים משוטטים
61	פעולות מותרות:
62	פרק יב: השמדת אפרוחים
62	רקע
62	הנחיות
63	פרק יג: כשרות בעלי חיים שחוו צער בעלי חיים
63	א. פיטום אווזים
64	ב. עגלי חלב
65	ג. הפלת בעל החיים לפני השחיטה
66	פרק יד: ניסויים בבעלי חיים
66	רקע
66	העקרונות ההלכתיים
67	הכנת בעלי חיים לניסויים

עוקרין על המלכים (חותכים את הגידים של הרגליים של סוסים של מלך שנפטר, על מנת שלא יוכלו לרוץ בהמשך) - ואם תאמר ואמאי לא פריך והאיכא צער בעלי חיים?... דבשלמא משום בל תשחית ליכא דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה אלא הוי כמו תכריכין של מאה מנה אלא צער בעלי חיים איך הותר וי"ל דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל **ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים.**
(תוספות עבודה יא, א)

פרק י

גידול בעלי חיים במשקים חקלאיים

א. רקע

החזקת בעלי החיים במשקים חקלאיים טומנת בחובה שאלות הלכתיות ומעשיות רבות.

מטבעם של דברים, מבחינה כלכלית, מגדל בעלי החיים מעוניין להפיק מבעלי החיים את המרב, ועם זאת להקטין את ההוצאות על גידולם למינימום ההכרחי.

בשנים האחרונות עולות לדיון ציבורי סוגיות רבות הקשורות להחזקת בעלי החיים במשקים, ולתנאי מחייתם שם. סוגיות אלו אף מגיעות לשולחן הכנסת ונעשים ניסיונות להסדיר רפורמות שונות, ולתקן תקנות שחלק מתפקידן הוא רווחתם של בעלי החיים במשקים.

חלקן מן הרפורמות עברו באופן מלא, כגון 'הרפורמה בענף הפטם', שהוסדרה בין השנים תשנ"ד - תשנ"ו (1994-1996). 'הרפורמה בענף החלב' עברה לראשונה בשנת תשנ"ח (1998), ותהליך הסדרתה נמשך לאורך כעשר שנים. עלותה הייתה קרוב לשני מיליארד ש, מחציתו מומנה על ידי המדינה, ומחציתו על ידי החקלאים. בין מטרותיה של רפורמה זו היו שיפור תנאי המחיה של הפרה, ומתוך כך ייצור חלב בכמות ובאיכות גבוהות יותר, וכן שיפור משמעותי של רווחיות הרפת.

הרפורמה המרכזית שעדיין לא עברה נכון לכתיבת שורות אלו (טבת תשע"ה), היא הרפורמה בענף הלול, שעומדת כבר כמה שנים על הפרק. חלק ממטרותיה הוא שיפור תנאי המחיה של התרנגולות בלול,¹⁴⁰ ופעולות אחרות הקשורות לגודל הלול ולהשפעותיו על הסביבה. תקנה נוספת העומדת על

140. הגדלת שטח המחיה למטילה ל 750 סמ"ר בשלב הסופי, וכן תמריצים לבניית 'לולי מעוף' ולולי חופש' שבהם התרנגולות יכולות להסתובב בחופשיות. למפרט הכללי של התקנות ראה בקישור הבא:
http://www.moag.gov.il/agri/LawsRegulation/tiutot_takanot/tyutat_taka_not_hachzakat_metilot_leyun_hazibur.htm. חלק מהרפורמה היא לבנות דווקא 'לולי מעוף' או 'לולי חופש', יש לציין כי הצרכן בישראל אינו דורש דווקא ביצים שגדלו בתנאים אלו וצריכה זו אינה עולה על 2% מכלל הצריכה של הביצים בארץ.

הפרק היא איסור הנשרת העופות, שאמנם עברה בתקנות משרד החקלאות אך עדיין אינה מיושמת בפועל, נפרט לגבי תקנה זו בהמשך.¹⁴¹ בענף החלב, אין ספק כי שיפור תנאי המחיה של הפרה תרמו בפועל להגברת ייצור החלב ולבריאות הפרות. בענף הלול, כיוון שהרפורמה בו אינה מיושמת עדיין, אין נתונים מהימנים על שיפור איכות חיי התרנגולות ואיכות הביצים. נוסף על כך, בכל רפורמה שמבצעים, יש לתת את הדעת על ההשלכות החברתיות שישנן לביצועה. רבים מהחקלאים הם מבוגרים יחסית, וכן רבים מהם מתגוררים ביישובי הפריפריה, ועל כן אין להם יכולת ואפשרות לעסוק במקצוע אחר, ופעמים רבות יישומן של הרפורמות גורם בהכרח לעזיבתם של חקלאים אלו.

בפרק זה נדון בכמה סוגיות הכרוכות בהחזקת בעלי החיים במשקים:

ב. החזקת בעלי החיים

כפי שראינו לעיל בפרק א, נאמר לאדם הראשון 'ורדו בדגת הים ובעוף השמים', ומשמעות הרדייה היא שליטה על בעלי החיים. כלומר אין כל מניעה בעצם החזקת בעלי החיים ושימוש בהם לצרכיו של האדם, ולכן מותר להשתמש בהם גם אם הדבר כרוך בסבל מסוים לבעלי החיים.

עם זאת, ישנם כמה עקרונות ותנאים להחזקת בעלי חיים לצורך האדם:

א. אם ההחזקה גובלת באכזריות (כגון חוסר תנועה מוחלט), אין להחזיקם באופן זה.

ב. מותר להחזיק בבעלי החיים אם הצורך בהחזקתם הוא משמעותי ומועיל לחלק נרחב מהאוכלוסייה.

ג. יש לדאוג לכך שהתנאים הפיזיים שבהם נמצאים בעלי החיים הם סבירים, מבחינת הגנה מפגעי מזג האוויר, גשם, רוח, שמש וכדומה.

ד. יש חובה לדאוג לטיפול רפואי רציף בבעל החיים, ואין להזניחו ללא טיפול, ובמקרה הצורך מותר להמיתו.

141. ראה:

http://www.moag.gov.il/agri/yhidotmisrad/dovrut/publication/2013/hans_hara_metilot.htm

ג. הנשרה כפויה

בכוונת משרד החקלאות לאסור הנשרה כפויה בלולי מטילות. יש לדון האם ההנשרה מותרת מבחינה הלכתית:

רקע¹⁴²

לאחר תקופת הטלה מסוימת¹⁴³ קצב ההטלה של התרנגולות יורד ירידה משמעותית. כדי לחדש את קצב ההטלה, מפסיקים את נתינת המזון של התרנגולות למשך כמה ימים, (המים ניתנים ללא הגבלה), ולאחר מכן מעלים אותו בהדרגה. פעולה זו מכניסה את התרנגולות לעקה מסוימת, שגורמת לכמה תהליכים: נשירת מוגברת של הנוצות (מכאן שמה - הנשרה), גיוון מערכת המין, הפסקת ההטלה, ספיגת השומן וירידה במשקל הגוף.

חזרת המזון נעשית בהדרגה המותאמת לסוג הלהקה ולעונת השנה, בסימום של התהליך הלהקה מחדשת את קצב ההטלה למשך מחזור הטלה נוסף.

הנשרה זו מחקה למעשה תופעה טבעית שמתרחשת אצל כל בעלי הכנף בטבע, בעיקר לקראת עונת הנדידה, או בזמן שמזג האוויר מתקרר. כלומר מדובר למעשה בתזמון של תופעה טבעית.

אולם פעולה זו גורמת לתרנגולות סבל רב בזמן שבו הן אינן אוכלות, ומתוך כך לאחוזי תמותה גבוהים יחסית.

לאיסור ההנשרה ישנן תוצאות נוספות:

1. אם אין מבצעים כלל את ההנשרה, משמעות הדבר היא כי לאחר עונת הטלה אחת יש לשחוט את התרנגולות. דבר זה גורם לצורך בייצור מוגבר של תרנגולות להטלה, ומתוך כך להשמדה של מיליוני אפרוחים זכרים בשנה, נוסף על האפרוחים שכבר מושמדים. (ראה בפרק השמדת אפרוחים).

2. מכיוון שכל תרנגולות תייצר פחות ביצים, יהיה צורך במטילות נוספות. בהכרח משמעות איסור ההנשרה היא עליית מחיר הביצים. מכיוון שכיום הביצים הם מוצר צריכה בסיסי לכל חלקי האוכלוסייה, משמעות הדבר היא עלייה משמעותית ביוקר המחיה.

142. רקע זה הוא מתוך מאמר של מר אילן אריה מדריך מקצועי ראשי מחוז, תחום עופות, שה"מ משרד החקלאות- 'הנשרה כפויה למטילות, השיטות, הדרישות, ההמלצות', ניתן למצוא את המאמר באתר שה"מ.

143. מחזור הטלה נמשך 8 חודשים עד שנה.

דין הלכתי

הפוסקים דנו בשאלה האם מותר לבצע הנשרה כפויה. יש מן הפוסקים שאוסרים פעולה זו, מכיוון שמדובר בפעולה אכזרית, הגורמת סבל רב לעופות כלשונו של שו"ת 'שבט הלוי':¹⁴⁴

"אבל אכזריות מופרזת כגון נידון דידן להרעיב בעל חיים זמן מרובה ולמנוע מהם אוכל... באכזריות מרובה להרעיב עד עשרה ימים, וגם אי נימא דגדר צער בעלי חיים דאורייתא ממש אין כאן כיון דעביד סוף סוף לריוח ממון, מכל מקום עביד כמנהג הגוים שהם אבירי לב..."

אולם יש מהם שמתירים פעולה זו, מכיוון שהיא נעשית לצורך רווח ממון משמעותי, ואף לא מצערים את בעל החיים בידיים אלא רק מונעים ממנו מאכל.¹⁴⁵

למעשה, נראה שכיוון שהדבר נצרך לאדם ומדובר בחיקוי של תופעה טבעית שמתרחשת בלאו הכי, ועיקר ההתערבות היא התזמון של הפעולה, וכן מכיוון שאיסור ההנשרה יגרור השמדה של מיליוני עופות נוספים, מותר לבצע הנשרה זו.

בנוסף לכך, איסור ההנשרה בתנאים הקיימים יגרום בהכרח לעלייה משמעותית במחירי הביצים ומתוך כך לחוסר יכולת של משפחות רבות לצרוך ביצים, לכן ניתן לבצע הנשרה על מנת שמשפחות מעוטות יכולת יוכלו לרכוש ביצים במחירים סבירים.

מובן שיש עדיפות לפיתוח זני תרנגולות שיכולות להטיל זמן רב יותר, ללא צורך בהנשרה כלל, יחד עם שימת דגש לעמידות פיזית שלהן בכל תקופת ההטלה.

144. שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' ז. אמנם יש לעיין בדבריו, שהרי אם מדובר בפעולה טבעית בעיקרו של דבר, יש לעיין האם גם במקרה זה נגדיר אותה כפעולה אכזרית.

145. מנחת יצחק, ח"ו סימן קמה.

פרק יא

סירוס בעלי חיים משוטטים וביתיים ועיקורם

רקע

הרשויות השונות בארץ ובעולם מתמודדות כבר שנים רבות עם הצורך בצמצום ההתרבות של בעלי חיים ביתיים ומשוטטים (בעיקר כלבים וחתולים).

בעלי חיים אלו הם בגדר מטרד משמעותי לאוכלוסייה כולה, בשל הפצת מחלות, הקמת רעש, וכדומה.

האפשרויות למניעת התרבותם הן כדלקמן:

1. המתת בעלי חיים משוטטים.
2. סירוס ועיקור כירורגיים, על ידי הוצאת אברי הרבייה וההולדה, הן של בעלי חיים ביתיים והן של בעלי חיים משוטטים.
3. עיקור וסירוס הורמונאליים וחומרים מעכבי היריון נוספים, באופנים שונים ובטיפולים שונים (חיסונים, שבב ועוד).¹⁴⁶
4. ניתוח (vesectomy - ניתוח לקשירת חצוצרות וצינורות זרע).

הנחיות הלכתיות

- א. אין לסרס או לעקר בעלי חיים באופן שגורם להם לאבד לחלוטין את יכולת ההולדה שלהם.¹⁴⁷
- ב. בזכרים - איסור זה הוא מן התורה, ובנקבות - אסור מדרבנן,¹⁴⁸ ויש סוברים שעובר בעשה.¹⁴⁹

146. חלק מההורמונים המשמשים כיום (תשע"ה) למניעת הפוריות, גורמים למחלות לבעלי החיים באחוז ניכר (גורמים פעמים רבות pyometra - דלקות ברחם).

147. כפי שנאמר בתורה, ויקרא כב כד: "ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה", ובארצכם לא תעשו", וכפי שנפסק בשולחן ערוך, אה"ע סימן ה סעיף יא.

148. תורת כהנים אמור, פרשה ז, פרק ז, אות יב; כך מובן ממסקנת הגמרא, שבת קיא ע"א; וכ"ה בתוס' שם ובראשונים נוספים, ראה ריטב"א שם, שכתב שדין 'משחתם' שהובא ב'תורת כהנים' בנוגע לנקבות, הוא רק בנוגע להקרבתם ע"ג המזבח, ולא לגבי עצם הפעולה, וכך הובא בגמרא, חולין כג, בנוגע לרובע ונרבע, שאין להקריבם.

149. לדעת הגר"א, אבן העזר סי' ה ס"ק כח, מדובר בעשה 'משחתם בהם', וכך הוא מבאר את דברי הרמב"ם שלא לוקים על עיקור נקבות, משום שמדובר בעשה.

ג. האיסור הוא על הוצאת אברי ההולדה שלהם מגופם.¹⁵⁰ אין הבדל בין הוצאת אברי ההולדה על ידי ניתוח, ובין הזרקת חומרים כימיים שמנוונים את אברי ההולדה.¹⁵¹

ד. הסירוס אסור גם כשהוא נעשה בשלבים.¹⁵² (בכל פעם מוציאים חלק אחר מהאברים).

ה. אסור לתת לגוי בעלי חיים זכרים על מנת שיסרסם.¹⁵³

ו. סירוס הורמונאלי שמשפיע על המערכת המינית השפעה בלתי הפיכה, בלי לפגוע באברי ההולדה, מותר גם על ידי ישראל. סירוס כזה מותר רק במקרה שהסירוס ההורמונאלי הזמני אינו יעיל, או שלא ניתן לעשותו.¹⁵⁴

פעולה הפיכה

ז. סירוס הורמונאלי, כימי, חומרים מעכבים וכדומה שמועילים לזמן מסוים, ולאחר מכן מתפוגג מאליו ובעל החיים יכול לחזור ולהוליד - מותר גם על ידי יהודי. אך עדיף לעשותו על ידי גוי.¹⁵⁵

150. איסור זה הוא איסור תורה, ונלמד מהפסוק בויקרא כב כד: "ובארצכם לא תעשו".
151. מהותו של האיסור הוא איסור הפגיעה באברי ההולדה, לכן כל פעולה אקטיבית שמשמעותה היא פגיעה ישירה כזו אסורה מהתורה, כפי שמובא בגמרא, שבת קי ע"ב-קיא ע"א; תורת כהנים, אמור פרשה ז, פרק ז, אות יב; שאילתות, אמור סי' קה; רמב"ם, הלכות איסורי ביאה טז, י; שולחן ערוך, אבן העזר ה, יא.

152. שבת קיא ע"א.

153. לדעת השאלות, אמור סי' קה, גם בני נח אסורים על הסירוס, וכן מכיוון שאיסור הסירוס הוא מן התורה, יש בכך איסור אמירה לגוי, משום שאיסור האמירה הוא בכל האיסורים שבתורה.

154. נחלקו הפוסקים האם השקיית 'כוס של עיקרין' לזכר, דינה הוא כסירוס האסור מן התורה, או שאיסורו הוא מדרבנן. לדעת קרית ספר, איסורי ביאה פט"ז בדעת הרמב"ם; שו"ת בית אפרים, אבן העזר סימן ב, מדובר באיסור מן התורה, אולם לדעת חתם סופר, אבן העזר סימן כ; והחזו"א, אבן העזר יב, ז, מדובר באיסור דרבנן. מכיוון שמדובר במחלוקת עקרונית שלא הוכרעה, וכן מכיוון שאיסור אמירה לגוי הוא באיסורי תורה, אך לא באיסורי דרבנן, לא ניתן להתיר לכתחילה פעולות אלו על ידי גוי, וניתן לעשותן רק במקרה של צער בעלי חיים או נזק ממשי לאדם, כפי שכותב הפתחי תשובה, אבן העזר סי' ה ס"ק י. אמנם לדעת רש"י, שבת קי ע"ב גם סירוס שהוא עקיף-אסור.

155. אגרות משה, אבן העזר ח"ג סי' טו; לדעת הגר"ש ישראלי, עמוד הימיני, סימן לא, פעולה שמהותה היא הפרעת הפעולה הטבעית, שנעשית לזמן קצוב, ואינה פוגעת באברים עצמם, מוגדרת 'גרמא', ומותר לעשותה גם לדעת הסוברים שהשקיית כוס של עיקרין אסורה מהתורה.

ח. סירוס שניתן לתקן אותו על ידי ניתוח (vesectomy) נחשב לסירוס, ואין לעשותו בזכרים, אולם בנקבות מותר לעשותו.¹⁵⁶

המתת בעלי חיים משוטטים

ט. מותר להמית בבעלי חיים משוטטים שגורמים נזק מוכח וודאי לבני אדם.¹⁵⁷ מובן שהמתה זו צריכה להיעשות באופן שייגרם הסבל המועט ביותר לבעלי החיים שאותם ממיתים.

פעולות מותרות

י. סירוס שנעשה בעקיפין ('גרמא') אסור מדרבנן, ומותר לומר לגוי שיעשה אותו.¹⁵⁸

יא. מותר לומר לגוי לעקר נקבות.¹⁵⁹

יב. מותר לעקר נקבות באמצעים הורמונליים,¹⁶⁰ וכן באמצעים עקיפים.¹⁶¹

יג. מותר להתקין לבעלי חיים אמצעי מניעה מכניים.¹⁶²

יד. פעולות שמהותן הוא דיכוי החשק המיני - מותרות.¹⁶³

טו. פעולות הגורמות הפרעה בפעולת ההיפופיזה או ההיפותלמס (כגון עיכוב ביצירת הגרם), קל יותר להתירן. זאת משום שהן אינן פעולות ישירות על אברי ההולדה.¹⁶⁴

156. מכיוון שלפוסקים רבים איסור הסירוס בנקבות הוא מדרבנן, על כן אפשר להקל ולהתיר קשירת חצוצרות. אך בזכרים, מכיוון שאיסור הסירוס הוא מן התורה, ופוסקים רבים אסרו עשיית כל פעולה באברי הזרע, וכן מכיוון שתיקון הסירוס אינו בא מאליו אלא על ידי ניתוח, אין להתיר פעולה זו.

157. כפי שמובא בגמרא סנהדרין ב, א: "הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש... כל הקודם להורגן זכה".

158. רמב"ם, הלכות איסורי ביאה פט"ז; ראה שו"ת חת"ס, ח"ה סי' קפה, שכתב שמותר למכור לנכרי בעלי חיים, ונכרי זה יאמר לנכרי אחר שיסרס עבורו את בעל החיים.

159. אין איסור אמירה לגוי באיסורי דרבנן.

160. לדעת כל הפוסקים מותר להשקות לנקבה 'כוס של עיקרים'.

161. ר"ש וראב"ד תורת כהנים אמור, פרשה ז, פרק ז, אות יב, כל סירוס נקבות שהוא מעלמא - מותר.

162. עפ"י הגמרא שבת נד ע"א; שעיזים יוצאות כבולות שלא יעלה עליהן זכר.

163. כדין הורדת כרבולתו של התרנגול, שבת קיא, שמותר לעשותה אף על פי שבכך הוא גורם לסירוסו. פעולה זו מותרת מכיוון שאינה פעולה ישירה באברי ההולדה אלא רק גורמת לדיכוי הרצון שלו להזדווג.

164. ראה ריטב"א, שבת קי ע"ב, וכן מובא בדרכי משה, אבן העזר סי' ה, שלומדים מדין היתר חיתוך הכרבולת לתרנגולת שכל פעולה שאינה נעשית באברי ההולדה - מותרת.

פרק יב

השמדת אפרוחים

רקע

בארץ מושמדים בכל שנה כשישה מיליון עד שמונה מיליון אפרוחים. בענף המטילות מושמדים הזכרים והנקבות הפגומות,¹⁶⁵ ובענף הבשר מושמדים האפרוחים הפגומים שאינם מיועדים לגידול. השמדה זו נעשית שעות מספר לאחר בקיעת האפרוחים מהביצים, זאת משום שאין יכולת לבחון מהו מין העובר בעודו בביצה. משרד החקלאות מציע להשמיד את האפרוחים בכמה דרכים שונות: ריסוק, המתה בגז או המתה בחשמל.

הנחיות

- א. מותר לגדל אפרוחים ככל הדרוש לצורך ייצור בשר וביצים לכלל האוכלוסייה.
- ב. לאחר הבקיעה, מותר להרוג את האפרוחים שאין צורך בהם לשם ייצור המזון.
- ג. השמדה זו חייבת להיעשות באופן המהיר ביותר ובמינימום כאב לאפרוח.
- ד. יש להשקיע משאבים מחקרניים וכלכליים כדי למצוא דרכים שיצמצמו סבל זה, כגון: זיהוי מין האפרוח בעודו בביצה, והשמדת הביצים שבהן יש אפרוח זכר עוד לפני הבקיעה; וכן חיפוש שיטות שיצמצמו את סבל האפרוחים המומתים לאחר בקיעתם מהביצה.
- ה. נוסף על כך, בתהליך הטיפוח הגנטי, יש לברור זני תרנגולות בעלות אורך חיים רב יותר, ובעלות הספק הטלה רב יותר, כדי לצמצם את כמות האפרוחים הבוקעים בכל שנה.¹⁶⁶

165. בשל העובדה כי זני המטילות מיועדים לביצים ולא לבשר, אין הצדקה כלכלית לגדל את האפרוחים הזכרים לצורך בשרם.

166. יש לציין כי בשל כך עדיף לבצע 'הנשרה' במטילות הקיימות, ולא להמית אותן, זאת משום שבכך מאריכים בסופו של דבר את תוחלת החיים שלהן ולא משמידים אותן עם סוף עונת ההטלה הראשונה, ראה בפרק 'הנשרה'.

פרק יג

כשרות בעלי חיים שחוו צער בעלי חיים

יש לדון בשאלה האם שמירה על אי גרימת צער לבעלי החיים בשעת גידולם היא תנאי לכשרותם של בעלי החיים.

כדי לענות על שאלה זו נבחן כמה מקרים שבהם נגרם בוודאות צער לבעלי החיים בתהליך הגידול, ונלמד כיצד דנו בהם הפוסקים.

א. פיטום אווזים

אחד הפולמוסים הגדולים בעניין צער בעלי חיים שהחל לפני כמה מאות שנים, הוא פולמוס אודות הלעטת אווזים, על מנת ליצור מהם כבד שומני (Foie gras).

בתהליך פיטום האווזים מוחדר מזון בכוח לקיבתם, והכבד מתנפח הרבה מעבר לגודלו הטבעי. בתהליך זה האווזים מגיעים למצב שבו אינם יכולים לנוע כלל. אין חולק כי האווזים סובלים בתהליך הפיטום עצמו ובעקבותיו, ויש בכך משום צער בעלי חיים.

ישנם פוסקים רבים שאסרו לאכול את כבד האווז, ובמקומות רבים נהגו שלא לאכלו,¹⁶⁷ וישנם רבים אחרים שהתירו את אכילתו, ונהגו לאכלו.¹⁶⁸

לשיטת המתירים את אכילת הכבד, פיטום האווז מותר מכיוון שהוא נעשה לצורך האדם, וכאמור, פעולה הנעשית לצורך האדם מותרת, גם אם היא גורמת להם לצער מסוים, יחד עם זאת מכיוון שבעל החיים הצטער בהליך גידולו לא ניתן להגדיר בשר זה כ'בשר חלק', והוא אינו מהדרין.¹⁶⁹

לשיטת האוסרים את אכילת כבד האווז, פיטום האווז אסור בשל העובדה כי בתהליך ההלעטה נגרמים לבעלי החיים פצעים בוושט, ועל כן בעל החיים מוגדר 'טרפה' (כדין 'נקובת הוושט'). ומכיוון שתהליך הגידול דומה בכל

167. וכך הוא מנהג ירושלים, ראה ציץ אליעזר, חלק יא סי' מט. שו"ת שבט הלוי, חלק ט סימן קנג, כתב בשם החזון איש, שראוי להנהיג שלא לעשות כן בארץ ישראל. נכון לשנה זו, תשע"ה, פיטום האווזים אסור בתקנות משרד החקלאות, ובית המשפט אסר פיטום אווזים אף ללא החדרת צינור לוושט.

168. בעיקר נהגו כך יהודים יוצאי הונגריה, וראה שבט הלוי, חלק ט סימן קנג, שכתב שהמקל - יש לו על מי לסמוך.

169. הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

האווזים, יש לחשוש לכך שכולם טרפות.¹⁷⁰ לדעת הרב עובדיה יוסף¹⁷¹ יש לצרף את העובדה שהפיטום כרוך סבל רב לאווזים ולדעתו בשל כך אין לבצע פיטום זה.

ב. עגלי חלב

כדי לקבל בשר בקר בעל גוון בהיר ומרקם רך, אחת משיטות גידול העגלים היא האכלתם במזון נוזלי מיוחד, עם מיעוט מוצקים, ומניעת תזונה מהם ככל הניתן.

אופן גידול זה גורם לאחוז גבוה באופן יחסי של מחלות בעגלים אלו, לעומת עגלים שגדלים בתנאים רגילים, ולצער רב בתהליך הגידול, בשל חוסר התזונה שלהם.

לכן, כתב הרב משה פיינשטיין¹⁷² שאמנם מותר להשתמש בבעלי החיים לצרכיו של האדם, ואף להמיתם לצורך כך, אך לא כל פעולה תהיה מותרת.

לדבריו, אין לגדל עגלי חלב, מכמה סיבות:

- א. אחוז הטרפות בשחיטה הוא גבוה.
 - ב. הפעולות שהותרו לצורך בני האדם הן דווקא פעולות לצורך הנאת רוב בני האדם. אם הפעולה היא לצורך הנאה של חלק קטן בלבד מהאוכלוסייה, אין להתירה, כיוון שלא כל צורך של אדם כלשהו נחשב לצורך שעבורו מותר לצער את בעלי החיים.
 - ג. אין הנאה מהותית מתוצאות הפעולה עצמה אלא יש בפעולה מטרה שיווקית בעלמא.
- אולם גם לדבריו, כל פעולה שמועילה לכלל האוכלוסייה וסבל בעלי החיים בה אינו גדול - מותרת.

170. הב"ח, יו"ד סי' לג סוף אות כב יצא בחריפות כנגד אכילת כבד האווז, ולדבריו: והמורה כד יישר חיליה לבטל הלעטה זו מקרב בני ישראל ולהחרים על זה שלא ילעיטו האווזות ולא יבואו להקל באיסור דאורייתא תבוא עליו ברכה, כי רבים מקילין לעצמן ולא יבואו להראות הריעותא לפני המורה ונכשלים באיסור תורה ורבים חללים הפילה הבורה"; רמ"א, יו"ד סי' לג סע' ט; ט"ז, שם ס"ק יח; באה"ל, סי' שכד סע' ט; חלק מהדין בפוסקים הוא גם כן בשאלה מהי רמת השכיחות של הטרפות בשל שיטות ההלעטה.

171. יביע אומר ח"ז חיו"ד סימן ג.

172. אג"מ, אבה"ע ח"ד סימן צב.

ג. הפלת בעל החיים לפני השחיטה

בתהליך השחיטה, ראוי לכתחילה לשחוט את הבהמה דווקא בעודה שוכבת על צידה ולא בעמידה. לשם כך פותחו במהלך השנים שיטות רבות שגורמות להפלת הבהמה על צידה,¹⁷³ הפלה זו ודאי גורמת כאב לבעל החיים, ובכל זאת הדיון בגמרא ובפוסקים הוא האם הוא יש לחשוש לדין 'נפולה', דהיינו שבירת עצמות וקריעת איברים פנימיים, ולא לשאלה האם הדבר גורם כאב לבעל החיים במהלך הנפילה עצמה.¹⁷⁴

אם כן, על אף שבדאי חייבים לשמור מצער בעלי חיים בשעת הגידול, אין זה תנאי לכשרותו של בעל החיים לאחר שחיטתו.

173. השחיטה כיום נעשית בתוך 'תא עקדה', שאליו מוכנסת הבהמה (בקר), התא מתאים את עצמו לגודלה של הבהמה, והופך אותה על גבה, השחיטה עצמה נעשית שניות ספורות לאחר מכן. להרחבה בעניין השיטות בהיפוך בעלי החיים בשחיטה וסוגיית צער בעלי חיים בשחיטה זו, ראה בספרו של הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר 'השחיטה וצער בעלי חיים', ניתן למוצאו במרשתת באתר 'דעת'.

174. חולין נא ע"ב, כלשונו של השו"ע, יורה דעה סימן נח: שור שהרביצוהו לשחיטה, **אף על פי שנפל נפילה גדולה שיש לה קול בעת שמפילים אותו**, אין חוששין לו. גם הרמ"א, שחולק וסובר שיש לחשוש לקול זה במקרה שקשרו את כל רגליה, חושש משום 'נפולה' ולא משום צער בעלי חיים.

פרק יד

ניסויים בבעלי חיים¹⁷⁵

רקע

ניסויים בבעלי חיים מקובלים בעולם מזה מאות שנים, לצרכים רבים ומגוונים, שעיקרם הוא הבנת תהליכים ביולוגיים שונים והשפעתם באדם עצמו. לניסויים אלו קמים מתנגדים שפועלים בדרכים שונות כדי לבטלם.

העקרונות ההלכתיים

א. עקרונית, ניסויים ומחקרים שנעשים לצורך בריאותו של האדם מותרים ואף נחוצים, הן מחקרים לשם פיתוח תרופות, הן מחקרים לשם למידה של דרכי רפואה שונות, בחינת חומרים שונים והשפעתם על האדם,¹⁷⁶ ועוד.¹⁷⁷

ב. מטבעם של דברים, בתחילת עריכת הניסוי תוצאתו עדיין אינה ידועה. לכן מותר לבצע ניסויים בבעלי חיים, בתנאי שזו הדרך היחידה או הטובה ביותר לבחון את התוצאה המתבקשת. אם ישנה אפשרות לקבל את אותן תוצאות ללא ניסוי בבעלי החיים, אין היתר לבצע ניסוי כזה, אלא אם יוכח שיש לניסוי יתרון בבירור דברים שאי אפשר לברר בלעדיו.

ג. מותר לערוך ניסויים גם לצורך אישוש מסקנות שנעשו בניסויים קודמים.

ד. יש לוודא כי הניסוי נעשה באופן שהסבל הנגרם לבעלי החיים הוא המועט ביותר. אך פשוט שאם מטרת הניסוי היא מדידת רמת הסבל - מותר לערוך ניסוי זה.

175. להרחבת הדיון בכל הסוגיות הנוגעות לניסויים בבעלי חיים, מטרותיו, תרומותיו הן לחקר המדעי והן לרפואת האדם ונושאים רבים נוספים, ראה בספרו של פרופ' אלכס צפירי, 'האדם והחיה - ניסויים מדעיים בבעלי חיים', הוצאת אוניברסיטת חיפה ומשכל, 2013.

176. כגון מוצרי קוסמטיקה שונים, שמכיוון שהם פועלים על גוף האדם, יש לבחון את השפעתם.

177. בשאלות אלו דנו גדולי הפוסקים שבדורות האחרונים כגון: הרב יחיאל וינברג בשו"ת שרידי אש, הוב"ד בשו"ת חלקת יעקב חו"מ סי' לה; הרב אליעזר וולדינברג בשו"ת ציץ אליעזר חלק יד סי' סח; ועוד, המשותף לדברי כולם הוא שכל פעולה שנצרכת לאדם מותר לעשותה, ומכיוון שהניסויים הם הדרך הטובה לקבלת התוצאות הרצויות, התירו ניסויים אלו. ועי' בסיכום השיטות בסוגיה זו בספר 'נשמת אברהם' כרך ב, סימן כח סע' יח, ולמסקנה כתב: "ובמקום שנוגע לכלל, אין טעם להחמיר מצד מידת חסידות, ולכן צריך להתיר לרופאים לעשות ניסיונות בלי שום פקפוק".

ה. בסיום הניסוי, אם לא ניתן לרפא את בעל החיים או שעלות ריפוי היא גבוהה, יש להמית את בעל החיים באופן המהיר ביותר.

ו. נוסף על כך, יש לתכנן את הניסויים באופן שלא יהיה צורך בעריכתם בשבת. במקרים של ניסויים ארוכי טווח מותר לומר לחוקר שאינו יהודי שימשיך בניסוי גם בשבת.

ז. מותר לטפל בבעלי החיים המשתתפים בניסוי בשבת, לפי הנחיות הטיפול בבעלי חיים בשבת.

הכנת בעלי חיים לניסויים

ח. כדי שהניסויים בבעלי החיים ייעשו היטב, מותר להכין את בעלי חיים ככל הנדרש לצורך ניסויים אלו. מותר אף להעביר בעלי חיים ממדינות שונות¹⁷⁸, ויש לטפל בהם במהלך הגידול וההעברה לפי הנחיות הטיפול בבעלי חיים, הן ביום חול והן בשבת.

178. נכון לשנה זו, תשע"ה, חברת אל על מתנגדת להעברת בעלי חיים לצורך ניסויים בין מדינה למדינה, כאמור, מכיוון שמותר לבצע ניסויים בבעלי חיים, מותר להעביר אותם ממדינה למדינה, לפי צרכי הניסויים השונים.

"וימח את כל היקום אשר על פני האדמה" - אם אדם חטא,
בהמה מה חטאה?

תנא משום רבי יהושע בן קרחה: משל לאדם שעשה חופה
לבנו, והתקין מכל מיני סעודה. לימים מת בנו, עמד ופזר
את חופתו. אמר: כלום עשיתי אלא בשביל בני? עכשיו
שמת - חופה למה לי!

אף הקב"ה אמר: כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל
אדם? עכשיו שאדם חוטא - בהמה וחיה למה לי?

(סנהדרין קח, א)

נספחים

71. א. האם יש מצווה לאכול בשר? או 'יום שני ללא בשר'.....
73. ב. בעלי חיים ורגשות.....
75. ג. זכויות בעלי חיים.....
- ד. דף עמדה בנושא העברת הפיקוח על חוק צער בעלי חיים ממשרד
 77. החקלאות למשרד להגנת הסביבה.....
77. רקע.....
77. צער בעלי חיים בהלכה.....
77. הפרת האיזון בחוק צער בעלי חיים.....
78. לסיכום.....
79. ה. סקירת מגמות משפטיות.....
79. כללי.....
79. ארגונים שונים.....
80. זכות עמידה של בעלי החיים במשפט.....
82. סיכום.....
83. מפתח.....

ואמר רבה בר בר חנה: זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא,
וחזינן הנהו אווזי דשמטי גדפייהו משמנייהו וקא נגדי נחלי
דמשחא מתותייהו, אמינא להו: אית לן בגוייכו חלקא
לעלמא דאתי? חדא דלי גדפא, וחדא דלי אטמא.
כי אתאי לקמיה דרבי אלעזר, אמר לי: עתידין ישראל ליתן
עליהן את הדין [רשב"ם: שבחטאתם מתעכב משיח ויש
להם צער בעלי-חיים לאותן אווזים מחמת שומנן].
(בבא בתרא עג, עמוד ב)

א. האם יש מצווה לאכול בשר? או 'יום שני ללא בשר'

(meatless Monday)

בשנים האחרונות פועלת בעולם תנועה שנקראת 'יום שני ללא בשר', הקוראת שלא לצרוך בשר כלל באחד מימות השבוע.

חלק מהטענות שטוענים התומכים בכך הן:

1. בעלי החיים פולטים גזים רבים בתהליך העיכול שלהם, דבר שגורם לפליטה מרובה של גזי החממה.
2. בעלי החיים צורכים כמויות מאוד גדולות של מים ומזון.
3. גידול המזון לבעלי החיים דורש משאבי קרקע רבים, והוא אף בא על חשבון יערות בעולם, ושטחי גידול שיכולים לשמש את האדם.
4. לטענתם מזון מן החי אינו בריא, ויש לשאוף לשיפור הבריאות על ידי הפחתת צריכת בשר מהחי.
5. טענה מוסרית כנגד השימוש בבעלי החיים לצורך האדם.

יש אם כן לשאול מהו המבט הנכון על רעיון זה לפי התורה:

מהתורה, אין חיוב לאכול בשר בכל יום מימות השבוע, אלא רק בזמנים מיוחדים, כגון חיוב אכילת קורבן פסח, חיוב אכילת בשר שפדו בו את דמי המעשר השני בירושלים, איסור 'נותר', המחייב אכילת קורבנות שונים עד זמן מסוים¹⁷⁹ ועוד.

חז"ל אף הגדירו שיש שמחה לאדם באכילת בשר: "תנו רבנן: חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל... במה משמחם?... רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שבית המקדש קיים - אין שמחה אלא בבשר... ועכשיו שאין בית המקדש קיים - אין שמחה אלא ביי".¹⁸⁰

מכל זאת מובן שאין כל מניעה עקרונית להימנע מאכילת בשר יום מסוים בשבוע. אך יש לזכור שהתורה בהחלט רואה בחיוב את אכילת הבשר במקום שבו היא נצרכת. לכן המניע הראוי להימנעות מאכילת בשר יום בשבוע הוא רק הדאגה לבריאותו של האדם או לסביבתו, ולא אידיאל של הימנעות מהמתת בעלי החיים מסיבות מוסריות.

179. ראה למשל ויקרא יט ו; רמב"ם, הלכות פסולי המוקדשין יח ט.

180. פסחים קט ע"א. כמוכן פשוט שאם אכילת הבשר אינה משמחת את האדם, מסיבותיו הוא, אין לו חיוב עקרוני לאכול בשר.

וכך מובא בספר חסידים¹⁸¹:

"יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, אדם שאינו צריך לאכול בשר והוא יודע שתסרח אם ישחוט שלא יצטרך כלל לא ישחוט. וגם עובר על כל תשחית אבל אם צריך לעור מותר שהרי ר' חייא היה שוחט בשביל דם עוף לפשתנו"

מובן מדבריו שבכל פעם שממיתים בעל חיים מותר לעשות כן רק כשהדבר נצרך, אך ברור הוא שבכל פעם שיש צורך לכך, אין כל מניעה לשחוט.

ספר העיקרים

כתב ספר העיקרים¹⁸²: "כי מלבד מה שיש בהריגת הבעלי חיים אכזריות חמה ושטף אף ולמוד תכונה רעה אל האדם לשפוך דם חנם, עוד יוליד אכילת בשר קצת הבעלי חיים עובי ועכירות ואטימות בנפש", אם כי לעיתים יש בשר שמועיל לאדם: "אף על פי שבשר קצת הבעלי חיים מזון טוב ונאות אל האדם", בכל זאת מכיוון שעיקר אכילת הבשר היא רעה התורה אסרה באופן גורף, בזמן בריאת העולם, את אכילת הבשר.

כך שלדבריו אין חיוב כלל לאכול בשר, ולעיתים הוא אף מזיק.

אך יש לשים לב שעיקר הדגש בדבריו הוא על מידותיו של האדם- על דרכיו, השחיטה גורמת למקום שאינו בריא בנפש האדם, לא מצד שרואה בבעל החיים יצור שעומד בפני עצמו שיש לחמול עליו.

181. סימן תרסז.

182. מאמר ג פרק טו.

ב. בעלי חיים ורגשות

כל אחד שבא במגע עם בעלי החיים מבחין כי גם בעלי החיים מביעים רגשות מסוימים: רגש קרבה בין אם לצאצאיה, נאמנות, פחד ועוד. גם לא לחינם ישנם משלים ודימויים רבים אודות תכונות הקיימות בבעלי החיים, שהאדם יכול ללמוד מהן.¹⁸³

הרמב"ם כתב אודות תכונות ורגשות אלו:¹⁸⁴

"אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר בעלי חיים, כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר פעל הכח המדמה הנמצא ברוב בעלי חיים כמו שנמצא באדם... זהו הטעם ג"כ בשלוח הקן, כי הביצים אשר שכבה האם עליהם והאפרוחים הצריכים לאמם על הרוב אינם ראויים לאכילה, וכשישלח האם ותלך לה לא תצטער בראות לקיחת הבנים, ועל הרוב יהיה סבה להניח הכל, כי מה שהיה לוקח ברוב הפעמים אינו ראוי לאכילה, ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני אדם".

ודומה לכך נכתב ב'ספר החינוך':¹⁸⁵

"כי ידוע שיש לבהמות נפש, יכונה החכמים נפש חיונית, כלומר שאינה שכלית, גם נראה אותם, שיש לנפשם בחינה להשמר מפול באחת הפחיתים, ובקצת דברים אחרים".

וכן נכתב בשו"ת 'משנה הלכות':

"וגדולה מזו הקפידה תורה עלינו שלא לצער בהמות לא רק זאת צער גופני אלא אפילו צער נפשי אף שאין להם לבהמות דעת מכל מקום צער טבעי אית להו וצותה התורה שלא לאכול אבר מן החי ונתנו ז"ל הטעם כיון דאסור לצער בעלי חיים ואין לך צער ואכזריות גדולה בעולם מזו שיחתוך אבר או בשר בע"ח בעודנו חי לפניו ויאכלנו לעיניו".

183. ראה למשל עירובין ק ע"ב: "אמר רבי יוחנן: אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה. דרך ארץ מתרנגול".

לאחרונה פורסם מחקר שבוצע ב Queen Mary University of London שטוען כי הפרות והוולדות מדברים ביניהם בשפה המיוחדת להם, ראה <http://www.qmul.ac.uk/media/news/items/se/145030.html>

184. מורה נבוכים ג מח.

185. מצווה קמח.

כלומר, גם לבעלי החיים יש רגשות כלשהם. ומובא בכמה מקומות, שגם לבעלי חיים יש 'נפש בהמית', שמשמעותה היא הנפש הטבעית. וכן כתב המהר"ל מפראג¹⁸⁶, שניתן למצוא פעולות רבות המשותפות לאדם ולבעלי החיים: "ומפני שתמצא האדם משתתף עם שאר בעלי החיים בהרבה פעולות, ודבר זה בודאי מצד הנפש החיוני אשר באדם אשר בו משתתף עם שאר בעלי החיים הטבעיים". בהמשך דבריו הוא מבאר שמשמעותה של 'הנפש הבהמית' היא עשיית הדברים מתוך אינסטיקטים ודחפים ולא מתוך הבנה וחשיבה.

אם כן, ברור שאף לבעלי חיים יש רגשות. אולם כפי שראינו לעיל, התורה ניתנה לאדם ומצוותיה מכוונות להתנהגותו הראויה במכלול חייו. כל המצוות מטרתן תמיד האדם עצמו, לכן גם המצוות שעניינן בעלי החיים והחיובים הנובעים מהן, מטרתן התנהגותו הראויה של האדם.

אם כן, יש לבעלי החיים רגשות, אך החיוב להיזהר שלא לצער את בעלי החיים אינו נובע מכבוד לרגשותיהם כשלעצמם אלא מחובת האדם לפעול כראוי ביחס אליהם.

186. תפארת ישראל, פרק ראשון.

ג. זכויות בעלי חיים

אחת הטענות המרכזיות שטוענים אנשי אגודות 'צער בעלי חיים' היא כי יש לבעלי החיים זכויות אוטונומיות משלהם, ועל האדם להתחשב בהן.¹⁸⁷

יש לבחון מהי עמדת התורה בעניין זה:

התורה דנה ומגדירה את כל מערכות החיים שבהן אנו חיים ופועלים, ומתוך כך דנה ומגדירה גם את מערכת היחסים בין האדם לבעלי החיים. כפי שראינו לעיל, ישנן מצוות רבות בתורה העוסקות ביחס הנכון ביניהם.

אך ביסודו של דבר, יש לזכור כי התורה ניתנה לאדם וחיוביה הם על האדם, זאת משום שמטרתה היא לבנות את האדם בתור עובד ה', על ידי שמירת המצוות ותיקון המידות.

לכן, כל מצוות התורה, ובכללן המצוות הנוגעות ישירות לבעלי החיים, מטרתן להדריך את האדם כיצד לחיות ולפעול, ובכלל זה גם ביחסו לבעלי החיים שברשותו.

מכך אפשר ללמוד שהתורה אינה רואה בבעלי החיים - בעלי זכויות עצמיות, שעל האדם לספק אותן או להתחשב בהן. אלא התורה רואה ביחס הנכון לבעלי החיים אמצעי לתקן את דרכיו ומעשיו של האדם.

יותר מכך, ישנן מצוות רבות שהדרך היחידה לקיים אותן היא דווקא על ידי המתת בעלי חיים, כגון כתיבת ספרי תורה, תפילין ומזוזות, וכן הקרבת קורבנות, שהיא חלק נכבד מעבודת המקדש. דהיינו התורה רואה בבעלי החיים אמצעי שנועד לסייע לאדם בקיום המצוות. וכן מצאנו "שור - אי אתה מצווה להחיותו", לעומת אדם, ש"אתה מצווה להחיותו", מדין" וחי אחיך עימך".¹⁸⁸

לעתיד לבוא, בזמן שבו יהיו "המצוות בטלות",¹⁸⁹ העולם כולו יהיה מתוקן ולא יהיה צורך במצווה כדי להביא את האדם לדרך הישר, אזי תיאסר גם

187. ראה מאמרו של עו"ד יוסי וולפסון בקובץ 'משפט וממשל', חלק ה עמודים 551-564, בהוצאת הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה, וראה בהמשך נספח 'סקירת מגמות משפטיות'.

יש להעיר כי קיימים ארגונים רבים ושונים העוסקים ב'צער בעלי חיים', ולא כולם חולקים את אותן העמדות, בעיקר ביחס לזכויות בעלי חיים, ולא כל ארגון שמגן על בעלי חיים רואה אותם כבעלי זכויות.

188. בבא מציעא פח ע"ב.

189. נידה סא ע"ב.

אכילת הבשר.¹⁹⁰ כל עוד לא הגענו לכך, מוטל על האדם להבדיל בינו לבין בעלי החיים, לזכור שהוא 'בן אדם', ודווקא מתוך כך מוטל עליו לדאוג לבעלי החיים שברשותו ולטפל בהם.

190. ראה לעיל בפרק א דיון בדברי הרב קוק.

ד. דף עמדה בנושא העברת הפיקוח על חוק צער בעלי חיים ממשרד
החקלאות למשרד להגנת הסביבה¹⁹¹

רקע

מזה שנים מספר יש ניסיונות חוזרים ונשנים להעביר את האחריות על היישום של חוק צער בעלי חיים ממשרד החקלאות למשרד להגנת הסביבה. דומה כי העברה זו תפגע במהותו של החוק, תביא לעיוות משמעותי בהבנת מקומם של בעלי החיים בחברה לפי היהדות, ולפגיעה קשה בחקלאות הישראלית.

צער בעלי חיים בהלכה

היהדות אוסרת כל צער בעלי חיים. לרוב הפוסקים איסור זה הוא מן התורה. עם זאת, היהדות מתירה לאדם להשתמש בבעלי חיים לצרכיו ההכרחיים ולא לתענוגות מיותרים, שימוש שאינו אכזרי. לדוגמא: מותר לצוד בעלי חיים לאכילה אבל אסור לצוד אותם להנאה. וכן מותר לטעון בעלי חיים במשאות אבל אסור לטעון עליהם משקל עודף.

העיקרון המנחה הוא כי בעלי החיים נועדו לשימוש של האדם, כפי שנאמר בבריאת העולם: "ורדו בדגת הים ובעוף השמים". בהכרעות הנוגעות לשימוש בבעלי חיים לצורכי האדם תמיד יש למצוא את האיזון שבין הדאגה לרווחתם של בעלי החיים (גם בשעה שמשתמשים בהם לצורכי האדם, כגון איסור "לא תחסום שור בדישו", ועוד) לבין עיקרון זה.

זאת ועוד, מטרת ההלכה היא להנחות את האדם ולהדריכו. ההלכה מטילה על האדם לנהוג כראוי בבעלי החיים שברשותו. היא אינה רואה בבעלי החיים יצורים בעלי זכויות עצמיות שיש לדאוג להם, אלא היא אחראית על הליכתו של האדם בדרך הישר.

הפרת האיזון בחוק צער בעלי חיים

עקרונותיו של חוק צער בעלי חיים מבוססים על הבנה זו, שיש לאזן בין צרכיו של האדם לדאגה לרווחתם של בעלי החיים. שמירה על איזון זה יכולה להתקיים רק במשרד שיש לו אחריות על הציבור שמשתמש בבעלי החיים, מצוי במגע יום יומי עם חיות המשק ומטפל בהם, קרי החקלאים. העברת

191. דף זה נכתב במסגרת 'פורום חותם'.

הנושא לאחריותו של משרד ממשלתי שאינו נושא באחריות על החקלאות ואינו מביא לידי ביטוי את צורכי האדם תביא בהכרח לעיוות המושג של צער בעלי חיים. למעשה היא גם תביא לפגיעה בחקלאות הישראלית.

לסיכום

אפשר לדאוג לבעלי החיים ולרווחתם, וצריך לעשות כן, אבל מתוך גישה מאוזנת, הלוקחת בחשבון הן את צורכי האדם והן את הצורך להימנע מצער בעלי חיים. אין לנו התנגדות שיהיה שיתוף פעולה בין המשרדים, אבל הוועדה ליישום החוק צריכה להישאר בידי משרד החקלאות, שדואג הן לטובת החקלאות הישראלית והן לרווחת בעלי החיים.

ה. סקירת מגמות משפטיות

כללי

מאז קום המדינה, ואף לפני כן, חוקקו מספר חוקים ותקנות העוסקות בהגנה על בעלי חיים, כגון פקודת הכלבת, 1934, החוק להגנת חיית הבר, התשט"ז 1955, תקנות מחלות בעלי חיים, תש"ה, 1945 ועוד, תקנות וחוקים אלו עודכנו במהלך השנים.

בשנת תשנ"ד, 1994, חוקקה הכנסת שני חוקים שמהווים את הבסיס החוקתי להתייחסות לבעלי חיים. האחד עוסק בהגנה על בעלי החיים, והשני עוסק בהסדרת הניסויים בבעלי חיים.

חוק צער בעלי חיים בונה את יסודותיו על שלוש פעולות שבעשייתן עוברים על חוק 'צער בעלי חיים'; עינוי, אכזריות והתעללות.

מלבד חוקים אלו, בית המשפט העליון פסק כמה וכמה פסיקות שעוסקות בשאלת צער בעלי חיים; 'בג"ץ התנינים'¹⁹² שאסר באופן מעשי לערוך מופע בידורי של קרבות בין האדם לתנין.

בג"ץ 'פיטום אווזים'¹⁹³ שהסמיך את שר החקלאות להתקין תקנות שיאסרו את פיטום האווז על מנת ליצור ממנו כבד אווז (Foie gras). ופסקי דין נוספים.

ארגונים שונים

ישנם מספר ארגונים חברתיים שחרתו על דגלם את שינוי היחס לבעלי החיים במדינה, בדומה לארגונים שקיימים ופועלים בעולם. יש להדגיש כי המגוון בין הארגונים השונים הוא רחב, ולכל ארגון ישנה מטרה שונה משל חברו, ולא בהכרח כל ארגון מסכים עם העמדות של כל הארגונים האחרים.

ישנם ארגונים שבין המטרות המרכזיות שלהן ניתן למצוא¹⁹⁴:

- לפעול לצמצום המתות חסד של חיות בריאות.
- לספק עזרה מיידית לחיות במצוקה.

192. רע"א 1684/95 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מפעלי נופש חמת גדר.
 193. בג"ץ 9232/01 נח" ההתאחדות הישראלית של הארגונים להגנת בעלי חיים נגד היועץ המשפטי לממשלה, . שר החקלאות, המועצה לענף הלול, ומספר תקלאים, מכח פסיקה זו של בית המשפט משרד החקלאות התקין את התקנות הבאות: תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הלעטת אווזים), התשס"א-2001, שלמעשה מבטלות את פיטום האווזים בארץ.

194. מתוך אתר האינטרנט של ארגון 'תנו לחיות לחיות'.

- לפעול לעיקור בעלי חיים לשם צמצום התרבותם ההמונית וכמו כן להחדיר למודעות הציבור את חיוניות העיקור.
- לקיים בית מחסה לחיות שבו יתקיימו עד למסירתם למאמצים.
- לפעול לישום ואכיפת החוק האוסר התעללות בבעלי חיים ולמימוש זכותן של החיות לחיות.
- הקניית ערכים חינוכיים בקרב הציבור הרחב בארץ.
- להביא לידי הרחבת חוק צער בעלי חיים.
- קידום זכויות בעלי החיים¹⁹⁵.
- צמצום עד ביטול הניסויים בבעלי חיים¹⁹⁶.

ארגונים אלו פועלים רבות גם במסגרות משפטיות שונות, קידום תקנות שונות במסגרת החקיקה, ופנייה לבג"ץ.

זכות עמידה של בעלי החיים במשפט

בשנת תש"ס פרסם עורך הדין יוסי וולפסון¹⁹⁷ בקובץ 'משפט וממשל'¹⁹⁸ מאמר שכותרתו 'מעמד בעלי החיים במוסר ובמשפט', במאמר זה מצדד עורך הדין וולפסון בעמדה אותה הציג לראשונה פיטר סינגר¹⁹⁹, שעיקרה הוא השוואת המעמד המוסרי והמשפטי שבין האדם לבעלי החיים, יש לציין כי דבריו אלו עדיין אינם מקובלים באופן משפטי²⁰⁰, אך דומה כי דברים אלו עומדים ביסודם של רבות מהטענות של ארגוני זכויות בעלי חיים.

וכך מובא במאמרו:

"אם אמנם בעלי החיים סובלים, הרי שליצורים בעלי כושר בחירה ושיפוט מוסרי חובות כלפיהם. אם אין אדם חשוב ממשנהו - לא על רקע של מוצא לאומי, מגדר, תבונה, יופי, מוסריות או מעלה אחרת- כיצד זה נאמר שבעלי החיים האחרים חשובים פחות בשל היותם ממין

195. הארגון המרכזי העוסק בכך הוא ארגון 'אנונימוס- עמותה לזכויות בעלי חיים' שבימים אלו מלאו 20 שנה להקמתו.

196. כגון 'העמותה למען מדע מוסרי'.

197. פעיל מרכזי וחבר בארגונים שונים העוסקים בבעלי חיים, פועל רבות בנושא חקיקת זכויות בעלי החיים.

198. חלק ה עמודים 551-564, בהוצאת הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

199. פילוסוף אוסטרלי-יהודי הנמנה עם הזרם התועלתני, מתמחה בביואתיקה וידוע בעיקר בשל דעותיו בתחום מעמדם המוסרי של בעלי החיים.

200. ראה בדברי השופט אליקים רובינשטיין בג"צ 466/05: "לא הגענו בחוק או בפסיקה לרמה של השוואת בעלי החיים לאדם מבחינת זכויותיהם או מעמדם בדין"

ביולוגי אחר? מובן, שלא כל דבר שיגרום סבל לאדם יגרום סבל לשחף. אדם זכאי לבחור לרשויות המדינה שבה הוא אזרח. לשחף אין עניין בכך. אך בהיבמדה לאדם אין עניין לחיות במסגרת מושבת שחפים. כל יצור זכויותיו השונות - בהתאם לרצונותיו ולצרכיו. אולם האם זכויותיו של Homo Spaines, חשובות מאלו של Larus? אני מתקשה למצוא הצדקה לדירוג חשיבות מעין זה, והעיקרון של שוויון האדם עומד כנגד בדרכן של הצדקות מעין אלו המוצעות לעתים על ידי אחרים.

ובהמשך דבריו:

בעלי החיים הם הנושאים של הזכויות העומדות כנגד החובות... בעל החיים חורג מהמעמד של תפאורה ואביזרים בעולם המשפט והופך לשחקן, לאישיות משפטית, ולו לאישיות משפטית מוגבלת.

כאמור, עמדה זו אינה מקובלת בפועל בבית המשפט, אך היא מלמדת על מגמתם של חלק מהארגונים, לבטל למעשה את כל השימוש בבעלי החיים²⁰¹, ולהשוות, במידות מסוימות את המעמד המשפטי של בעלי החיים לזה של בני האדם.

בחוק 'צער בעלי חיים' שחוקק כאמור בשנת תשנ"ד, ניתן למצוא חלק ממגמות אלו, הנותנות לבעלי החיים זכויות עמידה משל עצמם.

בסעיף 1 לחוק (הגדרות) מובא: "ארגון למען בעלי חיים" - תאגיד רשום שמטרתו ועיסוקו הגנה על בעלי חיים, מניעת סבל מהם ודאגה לרווחתם;

"נאמן בעלי חיים" - מי שהתמנה להיות נאמן בעלי חיים.

"הקרן" - הקרן למען בעלי חיים שהוקמה לפי סעיף 14 בחוק.

מהגדרות אלו ניתן להבין כי אמנם מובן שבעלי החיים לא יכולים לעמוד בפני עצמם, אך ישנם ארגונים שמטרתם היא 'לשמש להם לפה'.

ניתן למצוא בדבריו של השופט (בדימוס) מישאל חשין חלק מאופן התייחסות זה, הנותן לבעלי החיים זכות עמידה עצמית, כדבריו²⁰²: "אדם כי ירע לאדם וקרבו השניים למשפט. אדם כי ירע לחיים שאינם אדם, מי יגאל לאלה? ישב המחוקק²⁰³ וכתב בספר לאמור: "לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי." כלומר מטרת המחוקק היא לתת

201. עפ"י הרצאה של עו"ד וולפסון ב'כנס הטבעונות הראשון'.

202. משפט זה פותח את דבריו בפסק הדין ב"בגץ התנינים" רע"א 1684/96.

203. בחוק צער בעלי חיים, סעיף 1.

פה לאלו שאינם יכולים לדבר, דהיינו להתייחס לדרישותיהם כדרישות לגיטימיות.

סיכום

בית המשפט עדיין לא קיבל את העמדה הנותנת זכות עמדה לבעלי החיים במשפט, אך ניתן לראות במספר מגמות קיימות את הרצון להביא לביטול השימוש בבעלי חיים מתוך עמדה של השוואת מעמדם של בעלי החיים לזו של האדם.

מפתח

- אבר מן החי - הגדרת האיסור / א, ב
- אוזנים - פיטומם וכשרותם / יג, א
- אכזריות - הגדרתה / ז, ו
- אמצעי מניעת היריון מכניים - התקנתם בבעלי חיים / יא, יג
- אנטיביוטיקה - נתינתה בשבת / ח, יג
- אפרוחים - השמדתם / יב
- בל תשחית- אסורו בהמתת בעלי חיים / ז, יא
- בעלות - משמעותה לעניין טיפול בבעלי חיים / ח, ד-ה
- בעלי חיים ביתיים - האכלתם / ז, כד-כו
- בעלי חיים משוטטים- האכלתם / ז, כז-כח
- בעלי חיים משוטטים - המתתם / יא, ט
- בעלי חיים משוטטים - טיפול בהם בשעת מחלתם / ח, ד
- בעלי חיים משוטטים - צמצום התרבותם / יא
- בעלי חיים שמתו - טלטולם / ח, כ
- בשר - אכילתו כשהאדם מצטער מכך / נספח א
- בשר - אכילתו לאחר דור המבול / א, ב
- בשר - אכילתו לפני דור המבול / א, א
- בשר - חיוב אכילתו / נספח א
- גוי - אמירה לו בשבת לצורך בעל חיים / ח, יד- יז
- גוי - סירוס בעלי חיים על ידו / יא, ה; יא
- גויים - טיפול בבעלי החיים שלהם / ז, יג
- גן חיות - ביקור בו / ז, ל
- גניבות - שימוש בבעלי חיים למניעתן / ז, כא
- גרימת צער לבעלי החיים לצרכם / ז, ט
- גרמא - סירוס באופן זה / יא, י
- דגים - צער בעלי חיים בהם / ז, טז
- דם - איסור אכילתו / ב, ד
- הורמונים- שימוש בהם לצורך סירוס ועיקור בעלי חיים / יא; ז, טו
- המלטה בשבת- אופן עשייתה / ח, כא-כד
- המלטה- טיפול לאחריה / ז, יח
- המתת בעלי חיים / ז, י-יא
- הנשרה כפוויה - ביטולה / י, ג

- הנשרה כפויה - עשייתה / י, ג
- הנשרה כפויה - רקע מקצועי / י, ג
- הנשרה כפויה - תוצאות התקנות האוסרות אותה / י, ג
- העברת בעלי חיים לצורך ניסויים / יד, ח
- הפקר - טיפול בבעלי חיים אלו / ז, יג
- זכרים- הגדרת איסור סירוסם / יא, א-ג
- זריקות - הזרקתן בשבת / ח, יא- יג
- חומר אלחוש- שימוש בו / ז, ט
- חומרים מעכבי היריון - נתינתם לבעלי חיים / יא, ז
- חוק צער בעלי חיים - הפיקוח עליו / נספח ד
- חיות בר - חיוב הטיפול בהן / ז, יב
- חיות בר - חיסונן / ח, ה
- חיות בר - טיפול בהן בשעת מחלתן / ח, ה
- חיות מחמד - הוצאת ממון עבורן / ז, יב
- חיות מחמד - חיוב הטיפול בהן / ז, יב
- חיות מחמד - טלטולן / ז, כב
- חיות מחמד שלא מעוניינים בהחזקתם / ז, יט
- חיות מחמד - תנאי החזקתן / ז, יז- יח
- חיות משוטטות - חיוב הטיפול בהן / ז, יב
- חיות משק - חיוב הטיפול בהן והוצאת ממון עבורן / ז, יב
- חיסונים - נתינתם לבעלי החיים / ח, א
- חיסונים- עשייתם לבעלי חיים משוטטים / ח, ה
- חסימת השור בדישו - הגדרת האיסור / ב, ב
- חרישה בבעלי חיים שונים- הגדרת האיסור / ב, ב
- חשק מיני - דיכוי / יא, יד
- חתולי רחוב- האכלתם / ח, כה- כו
- טבליות - שימוש בהן בשבת / ח, יב
- טבע- שחרור בעלי חיים / ז, כג
- טלטול ונגיעה בבעלי חיים בשבת / ח, יח- יט
- יוד- ריסוסו בשבת / ח, יג
- כאב - עשיית ניסויים למדידתו / יד, ד
- כבד אווז - כשרותו / יג, א
- כדורים - שימוש בהם בשבת / ח, יב

כוס של עיקרים - השקייתו לבעל חיים / יא, יב
 כלבים מסוכנים- החזקתם / ז, כ
 כלבי נחיה- החזקתם / ז, יז
 כלבי שמירה- שימוש בהם / ז, כא
 לימודי רפואה- עשיית ניסויים בבעלי חיים בלימודים אלו / יד, א
 מוקצה - טלטולו בשבת / ח, יח
 מחלה - המתת בעל החיים במקרה זה / ח, ג
 מחלה - טיפול בבעלי החיים בזמן זה / ח, ב
 מידת בחסידות- מקומה ביחס בין צרכי האדם לרווחת בעלי החיים / יד, בהערה.
 ממון - הוצאתו לצורך טיפול בבעלי חיים / ת, א
 מנהיגי האומה - דרישה מהם לדאגה לבעלי החיים / ד
 מקור אפרוחים- קיטומו / ז, ט
 מרחב ציבורי- הוצאת בעל חיים למקום זה / ז, יז; יט
 משחה - שימוש בה בשבת / ח, יג
 נוצות- תלישתן / ז, ו
 ניסויים - הנחיות ועקרונות לעשייתם / יד, ב
 ניסויים - העברת בעלי חיים מארץ לארץ לשם כך / יד, ח
 ניסויים - טיפול בבעלי החיים בסיומם / יד, ה
 ניסויים - עשייתם לצורך אישוש מסקנות / יד, ג
 ניסויים בבעלי חיים - עשייתם בשבת / יד, ו-ז
 ניסויים בבעלי חיים - עשייתם / יד, א
 ניתוח - עשייתו בשבת / ח, ח
 ניתוח- עשייתו ללא הרדמה / ז, ו
 ניתוח vesectomy (קשירת חצוצרות וצינורות זרע) - עשייתו / יא, ח
 נפולה - חשש לצער בעלי חיים במקרה זה / יג, ג
 נפש בהמית - הגדרתה ומשמעותה / נספח ב
 נקבות - עיקורן / יא, א-ג; יא- יב
 סירוס ועיקור - הגדרת איסורו / יא, א-ג
 סירוס בשלבים - עשייתו / יא, ד
 סירוס הורמונלי קבוע - עשייתו / יא, ו-ז
 עגלי חלב - גידולם וכשרותם / יג, ב
 פטר חמור - הטעם לפדיונו / ב, הערה 14
 פצעים - טיפול בהם בשבת / ח, יג

פרוות- צידת בעלי חיים לצורך כך / ז, כט
 צורך בטחוני- שימוש בבעלי חיים לשם כך / ז, כא
 צמר- תלישתו מבעל חיים / ז, ו
 צער - גרימתו לבעלי החיים / ז, א-ב
 צער בעלי חיים - במקום בו יש ספק / ז, ג
 צער בעלי חיים - מקורו מהתורה / ב, א
 צער בעלי חיים בשבת - מה מותר לעשות למניעתו / ת, ה-ז
 צער בעלי חיים לצורך - הגדרתו / ז, ז
 צער בעלי חיים לצורך האדם - הגדרתו / ז, ד
 צער בעלי חיים שלא לצורך / ז, ה
 צער בעלי חיים- תנאי בכשרות בעל החיים / יג
 קוסמטיקה - עשיית ניסויים בבעלי חיים לצורך פיתוחה / יד, א
 קין והבל- המחלוקת ביניהם / א, ב
 קרבנות- הקרבתם לעתיד לבוא / ג
 קרני בני בקר- גדיעתן / ז, ט
 רבי יהודה הנשיא - הסבר לייסוריו / ה
 רגשות בעלי החיים- התחשבות בהם / נספח ב
 רווח ממוני - צער בעלי חיים לשם כך / ז, ח
 רחמנות על בעלי חיים - מקומה / ו
 שבת - שביתת הבהמה בה / ב, ג
 שחיטה - אופן עשייתה / ב, ד
 שחיטה - הפלת הבהמה בהליך זה / יג, ג
 שחיטה - עשייתה באופן שלא נגרם צער / ב, ד; יג, ג בהערה
 שחרור בע"ח שלא מעוניינים בהם / ז, כג
 שילוח הקן - חיובו כשאין מעוניינים בביצים או באפרוחים / ב, ה
 שליטה בבעלי החיים / א, א
 שעשוע- החזקת בעלי חיים לשם כך / ז, יז
 תפרים - עשייתם בשבת / ח, יג
 תרופות - חובת נתינתן לבעלי החיים / ח, א
 תרופות - נתינתן לבעל חיים בשבת / ת, ט
 תרופות - עשיית ניסויים בבעלי חיים לצורך פיתוחן / יד, א
 תרנגולות - פיתוח זנים חדשים / יב, ה
 תרפיה- שימוש בבעלי חיים לשם כך / ז, יז